

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО У СПРАВАХ ВЕТЕРАНІВ УКРАЇНИ
ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДЕРЖАВНА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ЦЕНТР МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (CILC)**

ОСОБЛИВОС

**ТІ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЗА
УЧАСТЮ ВЕТЕРАНІВ: МЕХАНІЗМИ
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ
ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ**

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(Київ, 19 березня 2026 року)**

**Київ
2026**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО У СПРАВАХ ВЕТЕРАНІВ УКРАЇНИ
ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДЕРЖАВНА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ЦЕНТР МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (CILC)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЗА УЧАСТЮ ВЕТЕРАНІВ: МЕХАНІЗМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(Київ, 19 березня 2026 року)

Київ
2026

Редакційна колегія:

Євген Пікалов, заступник Міністра юстиції України;
Фархад Фархадов, заступник Міністра у справах ветеранів
України;

Дмитро Андрєєв, спікер Державної кримінально-
виконавчої служби України, доктор юридичних наук, професор;

Сергій Чернявський, проректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Віктор Корольчук, заступник начальника відділу
організації освітнього процесу Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Національної академії внутрішніх справ 19 травня 2026 року
(протокол № 5)*

*Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність
за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що
становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть
автори*

О-754

Особливості кримінальної юстиції за участю
ветеранів: механізми ресоціалізації та реінтеграції [Текст] :
матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 берез.
2026 р.) / [редкол.: Є. Пікалов, Ф. Фархадов, Д. Андрєєв,
С. Чернявський, В. Корольчук]. – Київ : Нац. акад. внутр.
справ, 2026. – 96 с.

УДК 351.87:343.12

© Національна академія внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

<i>Сербин Р.</i>	6

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Фархадов Ф.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЗА УЧАСТЮ ВЕТЕРАНІВ: МЕХАНІЗМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ	7

Пікалов Є.

ПРОГРАМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК ФАКТОР ПРЕВЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ В УСТАНОВАХ ДКВС УКРАЇНИ	10

Vogel V., Kepper A.

RESEARCH PERSPECTIVES: WHAT WE KNOW ABOUT VETERANS IN THE JUSTICE SYSTEM	15

Dekker R.

A VOICE FROM THE FIELD: THE LIVED EXPERIENCE OF A VETERAN IN PROBATION	17

Ferenčić V.

LESSONS FROM CROATIA: BUILDING PRACTICE WITHOUT A BLUEPRINT	19

Alma Taso Deljković A.

TRAUMA, JUSTICE, AND THE LONG ROAD OF RECOVERY: LESSONS FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA	21

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ

«Специфіка національної та зарубіжної практик
ресоціалізації та реінтеграції засуджених ветеранів війни»

Апаров А.

ВІЙСЬКОВА КАПЕЛАНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБЛИВА ДУХОВНО-ПРАВОВА ФОРМА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	23

Бойко-Бузиль Ю.
ТРАВМОІНФОРМОВАНИЙ ПІДХІД У КРИМІНАЛЬНІЙ
ЮСТИЦІЇ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ
ВІЙНИ.....26

Пампура І.
ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР РЕІНТЕГРАЦІЇ
ЗАСУДЖЕНИХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....32

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ

«Гарантії захисту прав ветеранів війни у кримінальному провадженні відповідно до їхнього соціального статусу, психофізичного/психологічного стану»

Волобуєв А.
ДОПИТ ПІДОЗРЮВАНОГО КРИЗЬ ПРИЗМУ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА.....37

Маслюк А.
ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ
ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
СУДДІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 43

Рудик М.
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ
ВІЙНИ У СФЕРІ ПРОБАЦІЇ.....48

Корольчук В.
ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ
ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....53

Власенко С.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІЗІОЛОГІЧНОГО
АФЕКТУ У ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....57

Несен О., Кравченко Н.
ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ІЗ ПОСТКОНТУЗІЙНИМИ
РОЗЛАДАМИ ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ.....63

Нагайник Т., Романська В.
СУДОВО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА ПРОГРАМА
ТА ВЕТЕРАНСЬКІ СУДИ ЯК МЕХАНІЗМ
ПЕРЕХІДНОЇ ЮСТИЦІ В УКРАЇНІ:
ВІД КАРАЛЬНОЇ ДО ВІДНОВНОЇ МОДЕЛІ..... 68

Кляровська Л.
ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ
У СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ..... 72

Панченко М.
МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОТИДІЯ
ДИСКРИМІНАЦІЙНИМ ПРАКТИКАМ..... 77

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ
«Реалізація державної ветеранської політики щодо
учасників війни, які вчинили кримінальні
правопорушення»

Захарчук Р.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
ПРОТИДІЇ ДЕЗЕРТИРСТВУ ТА САМОВІЛЬНОМУ
ЗАЛИШЕННЮ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН..... 82

Шмаленя Є.
ВПЛИВ БОЙОВОГО ДОСВІДУ НА ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ..... 86

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

Руслан Сербин,
ректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

Шановні колеги, друзі!

Маю честь привітати учасників Міжнародної науково-практичної конференції.

Вдячний за обрання платформою для її проведення саме Національну академію внутрішніх справ.

Приємно зауважити, що гості й спікери представляють авторитетні владні інституції, провідні заклади вищої освіти, наукові установи й правозахисні організації України та зарубіжжя.

Проблематика конференції в умовах тривалої збройної агресії РФ набула особливої актуальності.

Низка питань реалізації державної ветеранської політики (правових, організаційних, психологічних, безпекових) потребують міжвідомчого обговорення й пошуку шляхів фахового вирішення з урахуванням досвіду інших країн.

Чільне місце дослідженням відповідного профілю відводиться і в нашій академії. Серед важливих кроків – створення на нашій базі так званого хабу ментального здоров'я. В його основі – психологічна реабілітація військових і правоохоронців – учасників бойових дій.

Переконаний, що професійна дискусія та зацікавлений обмін думками стануть новим імпульсом подальшому розвитку законодавства та правоохоронної практики.

Тож плідної всім роботи і дякую за увагу!

Слава Україні!

Фархад Фархадов,
заступник Міністра у справах
ветеранів України

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЗА УЧАСТЮ ВETERANІВ: МЕХАНІЗМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ

Україна проходить через безпрецедентний період своєї історії. Кількість ветеранів війни зростає, і після завершення служби вони повертаються до цивільного життя, до своїх громад, родин, професій. Переважна більшість із них – це люди з високим рівнем відповідальності, дисципліни та служіння державі.

Водночас ми маємо усвідомлювати: бойовий досвід, тривале перебування в умовах підвищеного ризику, психологічні навантаження можуть створювати додаткові виклики під час адаптації. У поодиноких випадках це може призводити до конфлікту із законом. І саме в цих ситуаціях держава повинна діяти виважено, професійно та системно.

Мова не йде про привілеї чи звільнення від відповідальності. Йдеться про справедливість, яка враховує контекст. Про необхідність збереження балансу між принципом неминучості покарання та метою реінтеграції людини в суспільство.

На рівні державної ветеранської політики ми вже перейшли від декларацій до практичних рішень.

Міністерством у справах ветеранів системно оновлюється нормативна база у сфері соціального захисту, реабілітації та підтримки ветеранів війни. За останній період прийнято значну кількість нормативно-правових актів, спрямованих на посилення соціальних гарантій, розвиток психологічної допомоги, підтримку працевлаштування та супровід у громадах.

Ми розвиваємо мережу фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, посилюємо взаємодію з органами місцевого самоврядування, впроваджуємо навчальні програми для суб'єктів, які працюють із ветеранською спільнотою.

Однак нормативні рішення самі по собі не гарантують результату. Ключове питання – правозастосування.

Саме тому ми ініціювали створення Експертної групи з питань доступу ветеранів війни та членів їхніх сімей до правосуддя.

До її складу увійшли представники судової влади, правоохоронних органів, органів виконавчої влади, наукової спільноти та громадського сектору. Мета цієї групи – не просто обговорення, а формування практичних рішень.

Серед основних напрямів роботи:

- аналіз правозастосовної практики у справах за участю ветеранів війни;
- виявлення системних бар'єрів;
- підготовка рекомендацій щодо удосконалення нормативного регулювання;
- формування підходів до навчання суддів та працівників системи правосуддя.

Ми вже перейшли до прикладного етапу – збір інформації, аналіз конкретних кейсів, формування узагальнених висновків. Наше завдання – щоб рішення ґрунтувалися на фактах і реальній практиці.

Окремо хочу наголосити на важливості навчання представників системи кримінальної юстиції. Судді, прокурори, слідчі, працівники пробації повинні розуміти:

- специфіку бойового досвіду та його можливий вплив на поведінкові реакції;
- особливості соціально-правового статусу ветеранів;
- наявні механізми реінтеграції та підтримки.

Йдеться не про емоційний підхід, а про професійну компетентність і єдине розуміння ветеранського законодавства.

Другий ключовий напрям – ресоціалізація.

Якщо ветеран війни вчинив правопорушення, завдання держави – не лише забезпечити законну відповідальність, а й мінімізувати ризик повторного правопорушення. Це означає доступ до психологічної підтримки, роботу з травматичним досвідом, залучення до програм працевлаштування, супровід у громаді.

У цьому контексті ми бачимо перспективу розвитку спеціалізованих програм пробації для ветеранів війни з урахуванням їхнього бойового досвіду та рівня адаптації.

Третій важливий аспект – міжвідомча координація.

Питання кримінальної юстиції щодо ветеранів війни не може вирішуватися ізольовано. Необхідна системна взаємодія між органами досудового розслідування, судами, органами

пробації, службами психологічної допомоги, органами місцевого самоврядування та ветеранськими спільнотами.

Лише комплексний підхід дозволить уникнути формалізму та забезпечити реальний результат.

Водночас надзвичайно важливо не допустити стигматизації. Ветеран війни не повинен сприйматися як особа підвищеного ризику. Навпаки – держава повинна демонструвати довіру, повагу та підтримку.

Справедливість і довіра – це двосторонній процес. Якщо система правосуддя працює професійно, з розумінням контексту служби та бойового досвіду, це зміцнює довіру ветеранів війни до держави загалом.

Підсумовуючи, хочу окреслити кілька ключових напрямів подальшої роботи:

- формування методичних рекомендацій для системи правосуддя щодо роботи з ветеранами війни;
- розвиток спеціалізованих програм ресоціалізації та пробації;
- розширення навчальних програм для суддів і працівників правоохоронних органів;
- системний моніторинг правозастосовної практики;
- посилення міжвідомчої координації.

Сильна держава – це держава, яка здатна не лише реагувати на правопорушення, а й повертати людину до повноцінного життя в суспільстві.

Переконаний, що саме спільна робота органів влади, судової системи, наукової спільноти та громадянського суспільства дозволить сформувати сучасну модель кримінальної юстиції, яка враховує реалії воєнного часу та поважає гідність тих, хто захищав державу.

Євген Пікалов,
заступник Міністра юстиції
України

ПРОГРАМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК ФАКТОР ПРЕВЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ В УСТАНОВАХ ДКВС УКРАЇНИ

Створення можливостей для реінтеграції ветеранів, учасників бойових дій та надання їм комплексної допомоги - є одним із ключових завдань Мін'юсту. Особливо це стосується ветеранів війни (учасників бойових дій), які з різних причин, порушили закон та за рішенням суду відбувають покарання в установах Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС України) або в системі пробаційного нагляду (альтернативні види покарання, не пов'язані із позбавленням волі).

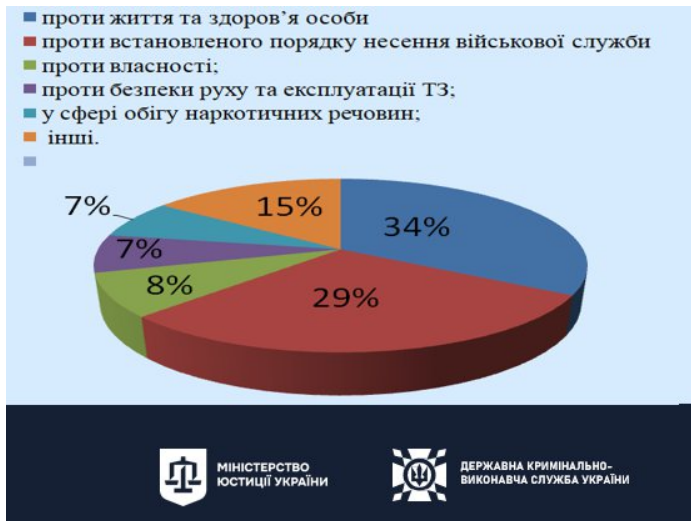
Ветеранська політика в ДКВС України реалізовується з дотриманням загальноприйнятих принципів гуманізму та справедливості з урахуванням наявних специфічних життєвих обставин у ветеранів. Зокрема:

- Людиноцентричності: орієнтація на потреби конкретного ветерана та його родини;
- Безперервності підтримки: супровід ветерана на всіх етапах переходу до цивільного життя;
- Комплексності: поєднання соціальних, психологічних, правових і реабілітаційних заходів;
- Спроможності: створення умов для індивідуального розвитку, реінтеграції та гідного рівня життя;
- Адресності та індивідуального підходу: урахування індивідуального досвіду участі в бойових діях, стану здоров'я, психологічних особливостей;
- Партнерства: взаємодія держави та громадського суспільства, долучення міжнародних партнерів, пошук та залучення ресурсів;
- Справедливості: рівний доступ до соціальних гарантій та допомоги, незалежно від рангу чи місця проживання (перебування), пріоритет для тих, хто втратив здоров'я.

- Вдячності та поваги: визнання особистого героїзму, патріотизму захисників.
- Гендерна чутливість: рівність прав чоловіків та жінок-ветеранів.

Зазначені принципи ґрунтуються на міжнародно-правових актах, вітчизняній законодавчій та нормативно-правовій базах, однак певної мірою розширюють їх та доповнюють. Зокрема – нині діючий, але суттєво «морально» застарілий Кримінально-виконавчий кодекс України [1].

За статистикою на березень 2026 року в установах виконання кримінальних покарань перебуває 506 ветеранів російсько-української війни, з них - 15 чоловік, це особи з інвалідністю, набутою у наслідок війни. Діаграма типів злочинів, скоєних ветеранами, свідчить про наявність у них специфічних психосоціальних потреб, трансформацій особистості й системи цінностей. Якщо детально зупинитися на кваліфікації злочинів ми отримаємо таку інформаційну діаграму:

Ці дані свідчать про те, що ветерани війни, які перебувають у місцях несвободи, у більшості не скоювали особливо тяжких

злочинів та відповідно спроможні при наданні комплексної підтримки та реадaptaції повернутися до повноцінного мирного життя у своїх громадах.

Водночас, за відсутності уваги до ветеранів війни з боку адміністрації установ виконання покарань, громадських інституцій (у тому числі релігійних) негативний вплив на учасників бойових дій прогнозовано спробує вчинити злочинний елемент. Колишні військовослужбовці, які пройшли війну, мають навички поводження з вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, вміють застосовувати методи конспірації, спеціального зв'язку, тощо. Усі ці чинники роблять ветерана «ідеальним» кандидатом до організованого злочинного угруповання [2].

Як один з напрямів превенції цього можливого злочинного впливу на ветеранів, Державна кримінально-виконавча запровадила комплекс реабілітаційних заходів:

- ✓ з кожним ветераном проводиться оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, за результатами якої спільно з ним складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи та визначаються шляхи вирішення його потреб;

- ✓ у межах співпраці з Міністерством у справах ветеранів України установами на місцевому рівні укладено 69 меморандумів про регіональну співпрацю та розпочато залучення фахівців із супроводу ветеранів війни в установах виконання покарань, де утримується вказана категорія осіб, що сприятиме реалізації їхніх можливостей, прав, соціальних гарантій;

- ✓ розроблено алгоритм дій персоналу установ із засудженими та ув'язненими, які є ветеранами війни та перебувають у кризових станах у зв'язку з чим мають ризики пов'язані із шкодою своєму здоров'ю (самогубства, членушкодження);

- ✓ надано сприяння та забезпечено можливість 120 ветеранам підвищити свій освітній рівень (професійна освіта – 51; повна загальна середня освіти – 13; неформальне навчання – 55); 184 ветерани працевлаштовані на виробничих об'єктах установи;

✓ запроваджено корекційну програму «Психосоціальні аспекти реадaptaції засуджених – учасників бойових дій».

Ця корекційна програма протягом півріччя 2025 року пройшла успішне пілотування та продемонструвала свою результативність у 6 установах виконання покарань [3], наприкінці минулого року вона затверджена наказом Міністерства юстиції України. Наразі – це системний напрям реабілітації ветеранів, який застосовується в усіх установах ДКВС України.

Головною практичною метою корекційної програми «Психосоціальні аспекти реадaptaції засуджених – учасників бойових дій» визначено досягнення позитивних змін у поведінці засуджених учасників бойових дій шляхом підвищення їх інформаційної обізнаності, а також розвиток важливих життєвих та соціальних навичок [4].

На даний час 119 ветеранів зараховано до проходження вказаної програми, 90 осіб успішно її завершили.

Звичайно, лише однієї програмою реадaptaції розв'язати наявні проблеми ветеранів, які перебувають в установах ДКВС України, неможливо. Програма має постійно доповнюватися та вдосконалюватися додатковим векторами комунікацій з учасниками російсько-української війни, зокрема запровадженням індивідуального супроводу та підготовці до звільнення, пошуку місця проживання, можливого працевлаштування, тощо [5].

Відповідно, ми визначаємо пріоритетні напрями розвитку ветеранської політики в ДКВС України:

1. Запровадження ефективних практик ресоціалізації, адаптації для повернення ветеранів до повноцінного мирного життя.

2. Формування пропозицій для вдосконалення нормативно-правових актів, що регулюють питання ветеранської політики.

3. Забезпечення безперервності процесу реабілітаційного супроводу ветеранів:

- в установах ДКВС;
- в умовах пенітенціарної пробації;
- постпенітенціарної опіки.

4. Організацію фахової підготовки, своєчасного навчання та підвищення кваліфікації персоналу для ефективної та дієвої роботи з ветеранами.

5. Систематизацію комунікаційно-інформаційних заходів із розвитку культури сприйняття ветеранів як захисників, підвищення рівня поваги та формування вдячного ставлення до їхнього подвигу.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України, - <https://ips.ligazakon.net/document/T031129>

2. Андрій Вознюк. Види організованих злочинних об'єднань у кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн, - Вісник Національної академії правових наук України № 4 (91) 2017 - https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/_VA=8__4_2017-53-66.pdf

3. Повага та підтримка: у Менській виправній колонії триває програма реадптації ветеранів, 17 вересня 2025, посилання на ресурс - <https://www.facebook.com/departamentkvs/posts/pfbid0vP5cFixYmTrSU9XMFHzCn6cPTayShLrgia3mwb5CHpTLWw4e1xMADifcPQYowbL3l?rdid=rC3V1tWf43w4UGiU#>

4. Апробація програми У Південноукраїнській виправній колонії, 25 вересня 2025, посилання на ресурс - <https://kvs.gov.ua/note/new/19428/>

5. Підтримка ветеранів у місцях несвободи: індивідуальний супровід і підготовка до звільнення, 19 березня 2026 року, посилання на ресурс - <https://kvs.gov.ua/note/new/22816/>

Vivienne de Vogel,
Annelies Kepper,
Research Group Working with
Mandated Clients Utrecht
University of Applied Sciences,
Netherlands

RESEARCH PERSPECTIVES: WHAT WE KNOW ABOUT VETERANS IN THE JUSTICE SYSTEM

Ukraine faces a growing challenge as more veterans enter its criminal justice system. The Research Group on Working with Mandated Clients at Utrecht University of Applied Sciences is developing a research programme focused on justice-involved veterans in Ukraine, working in partnership with CILC and Ukrainian practitioners to understand the specific needs of this population and develop practical tools for professionals.

Risk factors and pathways

Not all veterans who return from service develop serious difficulties, but a minority face a combination of risk factors that can lead to involvement with the justice system. General risk factors include mental health problems, substance use, financial insecurity, unemployment, and housing instability. Military-specific risk factors include combat exposure, moral injury, traumatic brain injury, and the particular difficulties of transitioning back to civilian life — especially in a context where the war is ongoing. Among the most significant are PTSD, depression, anxiety, and the loss of military identity that many veterans experience when leaving service [1].

Protective factors and support strategies

Alongside risk, research emphasises protective factors: social support, access to mental health care, meaningful work, clear life goals, and coping skills. The most effective support strategies are trauma-informed, multi-faceted, and sustained over time. They involve the veteran's social network, including peers with military experience, and ensure continuity of care across different services and organisations [2].

Trauma-informed working

Trauma-informed working is central to effective practice with justice-involved veterans. It is built around six principles: safety (predictable, calm environments); trust and transparency (clear communication and consistent behaviour); empowerment (choice and autonomy in every interaction); collaboration (working with the veteran, not on them); cultural awareness (respecting military identity and diverse veteran experiences); and avoiding retraumatisation (no forced disclosure, anticipating potential triggers) [3].

The mental resilience of professionals

The wellbeing of professionals doing this work is not a personal matter – it is an organisational and systemic responsibility. Risk factors for professionals include high workload, bureaucracy, and limited autonomy. Protective factors include an open organisational culture, structured supervision and peer support, and genuine institutional commitment. Individual professionals benefit from decompression rituals, early support-seeking, and self-compassion. Resilience does not mean being strong all the time [4].

References:

1. Blonigen, D. M. et al. (2020). From “Step Away” to “Stand Down”: Tailoring a Smartphone Application for Self-Management of Hazardous Drinking for Veterans. *JMIR mHealth and uHealth*, 8(2).
2. Paterson-Young, C. et al. (2025). Identification and support for ex-service personnel in the community. HM Inspectorate of Probation, *Academic Insights* 2025/09.
3. SAMHSA (2014). SAMHSA’s Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach. HHS Publication No. (SMA) 14-4884.
4. de Vogel, V., Verstegen, N., & Koppe, A. (2026). Mental resilience. In Bosker, J., Menger, A., & de Vogel, V. (Eds.). *Forensic Social Work. Supporting Desistance*. Routledge.

Rob Dekker,
Dutch Probation Service; veteran
of the Dutch Armed Forces

A VOICE FROM THE FIELD: THE LIVED EXPERIENCE OF A VETERAN IN PROBATION

Rob Dekker presented from a rare combination of standpoints: both as a probation professional working with veterans and as a veteran himself, having served in Iraq and Afghanistan. He made an important preliminary distinction: he had experienced combat, but not war on the scale currently experienced in Ukraine. His contribution focused on the practical implications of working with this population, grounded in personal and professional experience.

Not all veterans are affected in the same way

Many veterans cope well and reintegrate successfully. A smaller group face more serious difficulties, and it is important not to treat all veterans as inevitably damaged or potentially dangerous. Acknowledging this variation matters both for accurate assessment and for preserving the dignity of those who do not need intensive intervention.

Pathways to justice involvement

Drawing on research and his own experience, Dekker identified several pathways through which some veterans can end up in the justice system. Trauma and loss of trust in authorities can shift a veteran's worldview, producing hostility toward institutions. The loss of military brotherhood – the sense of belonging and shared purpose – is one of the most significant experiences of leaving service; if that bond is not replaced, some may seek it in other groups. Loss of identity and purpose can leave veterans feeling purposeless and disconnected from civilian life, creating conditions in which high-risk behaviour can offer a sense of structure or mission. Difficulty adjusting to ordinary civilian concerns – domestic routines and responsibilities that may feel trivial after combat – can also create serious tensions in relationships and daily functioning [1].

What veterans need from professionals

Professionals do not need to have experienced war to work effectively with veterans. What they do need is to listen seriously, recognise the experience the veteran has had, and acknowledge that it was real and significant. When veterans feel genuinely heard and respected, aggression toward authorities tends to decrease and cooperation becomes possible. Conversely, when veterans feel dismissed, the opposite occurs. The quality of the professional relationship is therefore not a secondary concern – it is a precondition for effective work.

Peer-to-peer practice

Dekker shared a Dutch practice example: when police respond to sensitive incidents involving veterans, efforts are made to have a responding officer who is also a veteran. The shared experience of military service can produce faster recognition, reduced confrontation, and better communication. This peer-to-peer principle – using shared experience as a resource – may have significant potential in the Ukrainian context as demobilisation increases.

References:

1. McFee, E. et al. (2024). Between frontline and home front: Reintegration, resilience and participation strategies for Ukraine's veterans. Corioli Institute.

Vesna Zelić Ferenčić,
Head of Service for the
Development of the Probation
System
Croatian Probation Service,
Ministry of Justice and Public
Administration

LESSONS FROM CROATIA: BUILDING PRACTICE WITHOUT A BLUEPRINT

Vesna Zelić Ferenčić brought thirteen years of experience in the Croatian probation service, including roles as a probation officer, head of a probation office, and earlier work in victim and witness support at a county court. Her contribution offered a frank account of developing practice with a complex population in the absence of formal protocols – and the lessons that generates for other countries now at an earlier stage.

No formal protocols – and what that means

Croatia's probation service did not have, and still does not have, specific guidelines exclusively for working with veterans. Practice developed through direct experience with real cases. This absence of a unified methodology creates inconsistency, increases pressure on individual professionals, and makes quality assurance across the system harder to achieve. Developing clear, shared guidelines is therefore not bureaucracy for its own sake – it is a direct support to the quality of work and the welfare of those involved [1].

Veterans are not a uniform group

Veterans in the probation system are highly heterogeneous. They differ in their war experiences, psychological functioning, social backgrounds, and the nature of their situations. A single standardised approach does not work. Any framework must be flexible enough to be applied individually, based on each person's specific profile, needs, and risk factors. Vesna identified several profiles she encountered in practice: those whose difficulties related to emotional dysregulation and rigid beliefs about gender roles, sometimes combined with alcohol use; those whose difficulties related to post-war economic

vulnerability and social marginalisation; and more serious cases involving war-related trauma.

Key elements of effective practice

Several elements proved most consistently useful. Understanding without excusing: professionals must understand the psychological context of a veteran's behaviour while still maintaining clear expectations of responsibility. Building a strong professional relationship based on trust, reliability, and consistency is fundamental, given the deep institutional distrust many veterans carry. Helping veterans with emotional regulation — identifying triggers and developing strategies for self-control — was a central intervention area. Working toward a new prosocial identity, building or recovering roles beyond the wartime self — as parent, partner, colleague, citizen — could restore structure and purpose. Multidisciplinary cooperation was identified as essential: probation cannot do this work alone [2].

References

1. Finlay, A. K. et al. (2019). A scoping review of military veterans involved in the criminal justice system and their health and healthcare. *Health & Justice*, 7(1), 1–15.
2. Bosker, J., Menger, A., & de Vogel, V. (2026). *Forensic Social Work. Supporting Desistance*. Routledge.

Alma Taso Deljković,
Psychotherapist; Trauma-
Informed Expert; Court Expert
Witness
Trainer in Victim and Witness
Support, Bosnia and Herzegovina

**TRAUMA, JUSTICE, AND THE LONG ROAD
OF RECOVERY: LESSONS
FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Alma Taso Deljković has more than twenty years of experience in judicial institutions in Bosnia and Herzegovina, where she helped develop the victim and witness support system in courts and prosecutor's offices. She now works directly with trauma survivors, including veterans, as a psychotherapist. Her contribution focused on the intersection of trauma and the justice process, and on what is required to ensure that legal proceedings do not cause additional harm.

Trauma as the central lens

Trauma must be understood as the central issue in all work with veterans and war-affected people within the justice system. Trauma affects how people communicate, regulate their emotions, make decisions, and participate in legal processes. Professionals who do not understand this will misread behaviour, mishandle interactions, and risk causing serious additional harm [1].

The justice process can retraumatise

Participation in judicial proceedings — appearing in court, being questioned, sitting through a hearing — can itself be deeply distressing. The courtroom setting, specific words, tones of voice, or non-verbal behaviour can trigger memories and responses linked to war trauma. The experience is not predictable: something that appears manageable at first can become overwhelming in a moment. Deljković described a case from her practice in which a veteran who had survived severe atrocities appeared as a witness in court. He had been prepared by support services and was initially able to describe events, but when he reached a specific traumatic moment in his testimony, he was no longer psychologically in the courtroom — he was reliving his

experience. The judge and prosecutor did not adequately recognise what was happening, and the support service needed to intervene [2].

Trauma does not simply pass

Drawing on the experience of Bosnia and Herzegovina, Deljković emphasised that the consequences of war trauma do not fade quickly or automatically. More than twenty years after the war in Bosnia, she continues to work with veterans and survivors who carry its effects. Ukraine will need sustained, long-term investment in psychosocial support — not only in the immediate aftermath, but for decades ahead.

What needs to change

Deljković identified four interconnected requirements. First, trauma-informed protocols: clear procedures that reduce ambiguity and support consistent professional responses. Second, training across the entire justice chain: judges, prosecutors, police officers, investigators, and victim and witness support staff all need to understand trauma reactions and how to communicate effectively with affected people. Third, multidisciplinary cooperation involving psychologists, psychiatrists, social workers, community organisations, and formal institutions. Fourth, genuine empathy and flexibility — the capacity to respond to what is actually happening in the room, not only to follow procedure.

References

1. SAMHSA (2014). SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach. HHS Publication No. (SMA) 14-4884.
2. Tsai, J., & Seamone, E. R. (Eds.) (2019). Intersections between mental health and law among veterans. Springer.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ

«Специфіка національної та зарубіжної практик ресоціалізації та реінтеграції засуджених ветеранів війни»

Апаров Андрій,

головний спеціаліст відділу взаємодії з релігійними організаціями Служби військового капеланства Збройних Сил України, доктор юридичних наук, професор

ВІЙСЬКОВА КАПЕЛАНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБЛИВА ДУХОВНО-ПРАВОВА ФОРМА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної агресії проти України значно зросла роль військових капеланів як духовних провідників, наставників та джерела моральних орієнтирів для військовослужбовців Сил оборони України. Діяльність військових капеланів набуває особливого значення також і в контексті ресоціалізації тих засуджених ветеранів війни, які ще продовжують службу у Збройних Силах України, так і тих хто звільнився з лав Сил оборони України.

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України, створила соціальні та правові передумови наявності значної кількості ветеранів бойових дій. Частина ветеранського корпусу стикається з фактами несприйняття суспільством їх особливого психологічного та душевного стану, ігнорування наявності у ветеранів посттравматичних розладів, соціальних та внутрішньоособистісних (інтрапсихічних) конфліктів, які стають реальними причинами вчинення різних видів правопорушень та наступного засудження їх відповідно до закону.

У цьому контексті військова капеланська діяльність набуває нового значення не лише як духовна підтримка засуджених військовослужбовців під час проходження військової служби, але і як важливий інструмент ресоціалізації засуджених ветеранів війни та духовної допомоги їм після завершення військової служби.

Відповідно до підпункту 1 пункту 1 статті 1 Закону України «Про Службу військового капеланства», військова капеланська діяльність визначається як діяльність, яку здійснюють військові капелани з метою сприяння реалізації конституційного права військовослужбовців, працівників та членів їх сімей на свободу світогляду та віросповідання шляхом задоволення їх духовно-релігійних потреб [2]. Задоволення самих духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та членів їх сімей, здійснюється шляхом здійснення душпастирської опіки, релігійно-просвітницької роботи, соціально-доброчинної діяльності та консультування командування з релігійних питань.

Беручи до уваги той факт, що військова капеланська діяльність (ВКД) має подвійну природу – духовну та правову, а її вплив на духовно моральний стан з кожним роком невідмінно зростає, то на нашу думку пошук індивідуальної духовності, коли провідником у її пошуку виступає військовий капелан є важливим чинником ресоціалізації тих засуджених ветеранів війни, які ще продовжують службу у Збройних Силах України, так і тих хто звільнився з лав Сил оборони України.

Як зазначає Бех І.Д., духовність – це надзвичайна проблема сучасності людини. Імператив духовності існує давно, а відповідь на нього нам належить шукати нині; конкретніше шукати ефективні шляхи свідомого і вільного сходження особистості до вищих духовних цінностей [1, с.7].

Тому, у цьому складному духовно-правовому пошуку важливо знайти сутнісне та дефініційне наповнення ВКД, як форми ресоціалізації ветеранів, що були засуджені за вчинені правопорушення, для надання їм практичної допомоги у корекції тих ціннісних орієнтирів, які були змінені ними ситуативно чи системно і могли стати причиною вчинення відповідного виду правопорушення.

Духовно-правову форму ресоціалізації можна визначити як один із бажаних наслідків військової капеланської діяльності, як комплексний механізм повного або часткового відновлення та повернення особи до максимально-повноцінного життя у суспільстві. Складовими елементами цієї форми військової капеланської діяльності є духовний (морально-ціннісний, релігійний, обрядовий) вплив та правовий вплив, зокрема через конфіденційність змісту військової капеланської діяльності.

Інакше кажучи, військова капеланська діяльність як особлива духовно правова форма ресоціалізації засуджених ветеранів війни це така модель (форма) ресоціалізації засуджених ветеранів війни у якій корекція поведінки людини досягається не через реалізацію юридичної санкції (покарання) шляхом відповідного владного впливу, а через можливість зменшення таких негативних наслідків духовного і правового характеру та створення реальної можливості повернення до повноцінного життя. При цьому духовна складова передбачає відновлення, корекцію або формування нових морально-етичних цінностей, раціональне усвідомлення власної провини з розумінням можливості її духовного прощення, переосмислення свого життєвого шляху, відновлення розуміння власної цінності і наявності власної гідності, розвиток усвідомлення про право на помилку, яке мають всі люди. Важливим унікальним інструментарієм яким володіє військовий капелан є законодавчо визначене право на здійснення військовим капеланом душпастирської опіки, релігійно-просвітницької роботи та соціально-доброчинної діяльності.

Тому, на нашу думку, військова капеланська діяльність, як духовно-правова форма ресоціалізації засуджених ветеранів війни може стати одним із тих системно-організованих процесів відновлення соціально прийнятної поведінки особи, що здійснюється шляхом поєднання нормативно-правового впливу засобів ВКД на поведінку особи та окремих засобів духовно-морального впливу, спрямованих на внутрішню трансформацію власних ціннісних орієнтирів, правосвідомості і вибору духовно-правомірного варіанту власної поведінки.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. / І.Д. Бех. – Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
2. Про Службу військового капеланства: Закон України від 30 листоп. 2021 р. № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>.

Бойко-Бузиль Юлія,
завідувач науково-дослідної
лабораторії з проблем
управління правоохоронною
діяльністю та її психологічного
супроводження ННПО
Національної академії
внутрішніх справ, доктор
психологічних наук, професор

ТРАВМОІНФОРМОВАНИЙ ПІДХІД У КРИМІНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІТЕРАНІВ ВІЙНИ

Повномасштабна збройна агресія рф проти України зумовила суттєве збільшення кількості осіб, які набули статусу ветеранів війни, що формує нові виклики для державної політики у сфері соціальної реінтеграції, психосоціальної підтримки та забезпечення прав людини. Повернення до цивільного життя нерідко супроводжується складними процесами соціально-психологічної адаптації, пов'язаними з наслідками бойового досвіду, зміною соціальних ролей, підвищеним рівнем психоемоційного напруження та необхідністю відновлення звичних моделей взаємодії із суспільними інституціями. У цих умовах особливої актуальності набуває питання забезпечення ефективних гарантій захисту прав ветеранів війни у системі кримінальної юстиції, зокрема під час їхньої процесуальної взаємодії з органами досудового розслідування, прокуратурою та судом. Складність таких ситуацій полягає у необхідності одночасного дотримання принципів законності, забезпечення

публічної безпеки та поваги до людської гідності особи, яка може мати наслідки травматичного досвіду. У цьому контексті одним із сучасних науково обґрунтованих підходів є травмоінформований.

Травмоінформований підхід передбачає системне врахування психологічних наслідків травматичного досвіду, запобігання ретравматизації та застосування професійних моделей комунікації, спрямованих на забезпечення дотримання прав людини у кримінальному провадженні. Його формування пов'язане з розвитком міждисциплінарних досліджень у галузі психології травми, психіатрії, соціальної роботи та кримінології, які наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття продемонстрували значний вплив пережитих травматичних подій на поведінку людини, її когнітивні процеси, емоційні реакції та здатність до взаємодії з інституціями влади. Значну роль у концептуалізації цього підходу відіграли дослідження посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) та інших форм психічних реакцій на травматичний досвід, а також практики роботи з жертвами насильства, військовослужбовцями та іншими групами, що пережили екстремальні події.

Сутність цього підходу полягає у визнанні того, що травматичний досвід може суттєво впливати на поведінку особи та її реакції на стресові ситуації, тому взаємодія з такими особами має будуватися з урахуванням їхнього психоемоційного стану, забезпечення відчуття безпеки, передбачуваності дій державних інституцій і недопущення повторної травматизації. У системі кримінальної юстиції застосування травмоінформованого підходу дозволяє поєднати правові стандарти кримінального провадження з психологічно обґрунтованими моделями взаємодії, що сприяє більш коректному ставленню до осіб, які мають травматичний досвід, та забезпеченню їхніх процесуальних прав.

Особливої уваги у контексті забезпечення прав ветеранів війни потребує категорія осіб, які опинилися у конфлікті із законом, вчинили кримінальні правопорушення та перебувають у системі кримінальної юстиції. У таких випадках ветеран виступає не лише суб'єктом кримінального провадження, а й особою зі специфічним соціальним статусом та можливими

психологічними наслідками бойового досвіду, що можуть впливати на його поведінку, емоційні реакції та особливості комунікації під час процесуальної взаємодії. Це зумовлює необхідність поєднання двох взаємопов'язаних завдань – забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та гарантування дотримання прав людини з урахуванням психофізичного і психологічного стану особи. У цьому контексті особливої актуальності набуває індивідуалізація підходів у кримінальному провадженні, що передбачає врахування особистісних, соціальних та психологічних чинників. Найбільшою мірою це проявляється на етапах виконання покарань та пробації, де оцінювання ризиків і потреб правопорушника, а також застосування ресоціалізаційних і реінтеграційних практик виступають важливими умовами запобігання повторній злочинності та забезпечення ефективної соціальної реінтеграції ветеранів війни.

У кримінальному провадженні ветеран війни виступає передусім як суб'єкт права, на якого поширюються загальні принципи верховенства права, рівності перед законом та гарантії справедливого судового розгляду. Водночас його правовий статус має комплексний характер і передбачає врахування кількох взаємопов'язаних вимірів, що мають безпосереднє значення для забезпечення процесуальних прав особи у системі кримінальної юстиції. Юридичний вимір пов'язаний із наявністю визначеного законодавством статусу ветерана війни, що передбачає систему державних гарантій соціального захисту та особливу увагу держави до забезпечення прав і законних інтересів цієї категорії осіб. Соціальний вимір відображає процес реінтеграції ветерана у цивільне життя, який може супроводжуватися трансформацією соціальних ролей, труднощами працевлаштування, зміною сімейних відносин та необхідністю адаптації до нових соціальних умов після завершення військової служби. Психологічний вимір охоплює можливі наслідки бойового досвіду, що можуть проявлятися у вигляді підвищеної емоційної реактивності, тривожних або депресивних станів, а в окремих випадках ПТСР. Саме психологічний вимір нерідко визначає особливості поведінки особи під час процесуальної взаємодії з органами кримінальної

юстиції, впливаючи на її реакції на стресові ситуації, сприйняття загрози та характер комунікації з представниками державних інституцій. Важливим є також соціально-психологічний вимір, пов'язаний з очікуваннями суспільного визнання та вдячності за участь у захисті держави. Частина ветеранів може очікувати підвищеного рівня поваги та підтримки з боку суспільства, однак соціальна реальність не завжди відповідає таким очікуванням. Розбіжність між очікуваним і реальним ставленням соціального середовища іноді створює додаткове психологічне напруження та конфліктні ситуації. Водночас статус ветерана не може розглядатися як підстава для виправдання протиправної поведінки, оскільки принцип рівності перед законом передбачає однакову правову оцінку діянь незалежно від соціального статусу особи. Тому для системи кримінальної юстиції принципово важливо поєднувати повагу до соціального статусу ветерана з неухильним дотриманням правових стандартів та захистом прав інших осіб.

Варто наголосити, що наявність психологічних наслідків бойового досвіду не означає криміногенності ветеранів війни. У публічному, а подекуди й у професійному дискурсі нерідко спостерігається спрощене ототожнення ветеранів із посттравматичним стресовим розладом, що є науково некоректним і призводить до формування стигматизуючих уявлень. Насправді далеко не кожен ветеран має ПТСР, а психічні реакції на травматичні події можуть проявлятися у різних формах, зокрема у вигляді гострої реакції на стрес або розладу адаптації, які відрізняються за клінічною природою, тривалістю перебігу та прогностичними характеристиками. Ці стани мають різну інтенсивність і поведінкові прояви, що повинно враховуватися під час оцінювання поведінки особи у процесуальних ситуаціях та під час взаємодії з представниками органів кримінальної юстиції. Ігнорування таких відмінностей може призводити до хибної інтерпретації поведінки ветеранів, комунікативних помилок і ескалації конфліктних ситуацій, що, у свою чергу, створює ризики порушення процесуальних прав учасників кримінального провадження та ускладнює забезпечення справедливого й неупередженого розгляду справи.

Аналіз кримінальної статистики свідчить, що у структурі

злочинності поступово з'являється окрема соціальна група правопорушників – особи зі статусом ветеранів війни. Така тенденція насамперед зумовлена істотним збільшенням кількості громадян, які набули статусу учасників бойових дій унаслідок тривалої збройної агресії проти України та мобілізаційних процесів. Водночас структурний аналіз правопорушень за участю ветеранів свідчить, що їх переважна частина має ненасильницький і ситуативний характер та пов'язана передусім із майновими посяганнями. Отже, наявні емпіричні дані не підтверджують поширеного у публічному дискурсі уявлення про ветеранів війни як «криміногенну групу». Більш обґрунтованим є розгляд таких випадків у контексті поєднання соціально-економічних чинників, труднощів післявоєнної адаптації та індивідуально-психологічних особливостей особи. Це свідчить про необхідність відмови від стигматизуючих узагальнень і переходу до індивідуалізованої оцінки поведінки ветерана у кримінальному провадженні з урахуванням його соціального статусу, життєвих обставин і психоемоційного стану.

Саме травмоінформований підхід ґрунтується на науковому розумінні того, що пережитий травматичний досвід може суттєво впливати на поведінку людини, її реакції на стресові ситуації, сприйняття загрози та стиль комунікації з представниками державних інституцій. У межах цього підходу передбачається, що взаємодія з особою, яка має травматичний досвід, повинна враховувати можливі психологічні наслідки такого досвіду та бути організована таким чином, щоб не відтворювати ситуації ретравматизації. Його ключовими принципами є забезпечення фізичної та психологічної безпеки особи, поважне та недискримінаційне ставлення, передбачуваність дій державних інституцій, мінімізація факторів, що можуть актуалізувати травматичні переживання, а також поступове відновлення довіри до правових інституцій. У системі кримінальної юстиції ці принципи набувають особливого значення під час взаємодії ветеранів війни з працівниками поліції, органів досудового розслідування, прокуратури, суду та системи пробації, оскільки дозволяють забезпечити більш коректну процесуальну комунікацію, запобігти ескаляції конфліктних ситуацій та створити умови для реалізації процесуальних прав особи з урахуванням її

психоемоційного стану.

У практиці діяльності правоохоронних органів варто виокремити низку типових ситуацій, у яких особливо важливо враховувати можливі наслідки травматичного бойового досвіду ветеранів. Насамперед йдеться про кризові контакти, що супроводжуються високим рівнем емоційної напруги та можуть вимагати швидкого реагування з боку представників державних інституцій. До таких ситуацій також належать сімейні конфлікти та випадки домашнього насильства, які іноді виникають на тлі складних процесів післявоєнної соціальної адаптації; ситуації підвищеного ризику, пов'язані з доступністю зброї; прояви залежної поведінки, що можуть виступати формою неусвідомленої психологічної саморегуляції; а також недовіра до державних інституцій і поширена стигматизація звернення по психологічну допомогу. У подібних обставинах поведінка особи може визначатися не лише правовими чинниками, а й психоемоційним станом, впливом травматичних спогадів та підвищеною реакцією на стрес. Неврахування цих факторів під час взаємодії з ветеранами може призводити до комунікативних помилок, ескалації конфліктних ситуацій і, як наслідок, до підвищення ризику порушення процесуальних прав учасників кримінального провадження.

Отже, забезпечення прав ветеранів війни у кримінальному провадженні потребує врахування не лише їхнього юридичного статусу, а й соціальних та психологічних наслідків бойового досвіду, які можуть впливати на поведінку особи, її емоційні реакції та особливості комунікації під час процесуальної взаємодії з органами кримінальної юстиції. Ігнорування цих чинників може призводити до помилкової інтерпретації поведінки ветеранів, ескалації конфліктних ситуацій та ризику порушення процесуальних прав учасників кримінального провадження. У цьому контексті травмоінформований підхід виступає важливим механізмом гуманізації кримінальної юстиції, оскільки дозволяє поєднати принцип невідворотності відповідальності з повагою до людської гідності, забезпеченням прав людини та врахуванням психоемоційного стану особи. Його впровадження сприяє формуванню більш справедливої та ефективної практики кримінального провадження, що поєднує

правові стандарти, психологічну обґрунтованість рішень і створення умов для ресоціалізації ветеранів війни.

Пампура Ігор,
старший науковий
співробітник науково-дослідної
лабораторії
з проблем управління
правоохоронною діяльністю
та її психологічного
супроводження ННПО
Національної академії
внутрішніх справ

ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР РЕІНТЕГРАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Реінтеграція ветеранів є складним багатовимірним процесом відновлення та включення особистості до мирного соціального середовища. Теоретичне підґрунтя цього процесу ґрунтується на взаємодії психологічних, соціальних та економічних чинників, які визначають успішність адаптації ветерана до умов цивільного життя. Адаптаційні виклики є закономірною складовою життєвого досвіду ветеранів, проте за відсутності належної підтримки та суспільного розуміння вони можуть набувати критичного характеру. Попри значний потенціал ветеранів до самостійного подолання кризових ситуацій, забезпечення базового психосоціального супроводу є важливою передумовою їхньої успішної реінтеграції.

У сучасному науковому дискурсі реінтеграція розглядається як комплексний процес, що охоплює не лише відновлення фізичного та психічного здоров'я, а й задоволення соціальних, економічних та освітніх потреб ветеранів. За відсутності належної підтримки психосоціальні труднощі можуть трансформуватися у економічну вразливість, формування деструктивних поведінкових практик або загострення міжособистісних конфліктів, що істотно ускладнює повернення ветерана до повноцінного функціонування в цивільному суспільстві.

Слід зауважити, що стосовно такої категорії, як засуджені ветерани війни, процес реінтеграції має диференціюватися залежно від умов і режиму відбування покарання – чи здійснювалося воно в умовах ізоляції в установах виконання покарань, чи в межах пробачійного нагляду без відриву від суспільства. У першому випадку актуалізуються додаткові виклики, пов'язані з інституційною ізоляцією, порушенням соціальних зв'язків та необхідністю повторної адаптації після звільнення. У другому – ключового значення набувають механізми соціального супроводу, підтримки та контролю, спрямовані на збереження соціальної інтегрованості особи.

Для держав, що мають досвід збройних конфліктів, реінтеграція ветеранів залишається важливим стратегічним викликом. Міжнародна практика у цій сфері ґрунтується на комплексному підході, що поєднує фізичну та медичну реабілітацію, психологічну підтримку, а також заходи соціальної інклюзії. У межах такого підходу зазвичай виокремлюють два рівні фахового втручання:

1. *Короткострокові інтервенції* – оперативні заходи кризового реагування, що охоплюють кризове втручання, мобільну виїзну роботу, а також надання первинної психологічної допомоги;

2. *Довгострокові втручання* – системні стратегії підтримки, спрямовані на відновлення внутрішніх ресурсів особистості. Вони реалізуються через сімейно орієнтовані підходи, довготривалі психосоціальні програми, соціальний супровід та психологічну підтримку.

Важливо, що для засуджених ветеранів війни перехід від короткострокових інтервенцій до реалізації системних довгострокових стратегій має принципове значення. Саме відновлення особистісних ресурсів, формування стійких соціальних зв'язків і підтримка інтеграції в громаду виступають ключовими чинниками мінімізації ризику повторного правопорушення та сприяють успішній реінтеграції у цивільне середовище.

Ефективна реінтеграція ветеранів війни ґрунтується на взаємодії державного та неурядового секторів. Державний сектор забезпечує реалізацію комплексних програм підтримки, які

охоплюють фінансове забезпечення, медичну та психологічну реабілітацію, а також професійну підготовку і сприяння зайнятості. Водночас важливу роль відіграє неурядовий сектор, у межах якого громадські організації здійснюють більш спеціалізований і гнучкий супровід ветеранів війни. Така підтримка може включати психотерапію, допомогу у вирішенні житлових питань, сприяння працевлаштуванню, розвиток соціальних навичок та підтримку процесу соціальної адаптації. Синергія цих секторів створює цілісну систему допомоги, що підвищує ефективність реінтеграційних процесів і сприяє сталому поверненню ветеранів до повноцінної участі в суспільному житті.

У цьому контексті для такої категорії, як засуджені ветерани війни, роль неурядових організацій набуває особливої ваги. Діяльність державних інституцій у роботі з особами, які мають судимість, нерідко обмежується нормативними процедурами та формалізованими механізмами підтримки. Натомість громадські організації характеризуються більшою гнучкістю у реагуванні на індивідуальні потреби цієї категорії осіб, а також меншою мірою відтворюють стигматизаційні практики у процесі надання допомоги. Завдяки цьому вони здатні забезпечувати адресний психосоціальний супровід, сприяти відновленню соціальних зв'язків, формуванню довіри та підтримувати процес поступової інтеграції засуджених ветеранів війни.

Під час організації процесу реінтеграції слід враховувати, що її ефективність визначається комплексним підходом, у межах якого ключовим завданням постає психосоціальна адаптація ветерана до умов мирного життя. Такий процес має передбачати систему взаємопов'язаних заходів із урахуванням режиму відбування покарання – в умовах ізоляції або в межах пробачірного нагляду:

– *психологічна допомога* – спрямована на подолання так званої «подвійної травми», зумовленої бойовим досвідом і досвідом перебування в місцях позбавлення волі; роботу з проявами посттравматичного стресового розладу, агресією, тривожністю та наслідками десоціалізації;

– *соціальна підтримка* – передбачає відновлення або збереження соціальних зв'язків, налагодження сімейних відносин, подолання суспільної стигматизації особи з судимістю та відновлення соціального статусу ветерана в громаді. У межах пробації важливого значення набувають заходи із запобігання сімейним конфліктам, підтримки соціальної інтеграції та сприяння доступу до житла, працевлаштування й інших ресурсів, необхідних для самостійного життя;

– *професійна підготовка* – це формування або оновлення професійних навичок з урахуванням актуальних потреб ринку праці. В умовах пробаційного нагляду важливою є можливість поєднання навчання з легальною зайнятістю, що сприяє соціальній стабільності та виступає важливим чинником профілактики повторних правопорушень;

– *економічна допомога* – відновлення доступу до соціальних гарантій, пільг і виплат, надання юридичної підтримки у питаннях, пов'язаних із судимістю, а також консультування щодо забезпечення фінансової самостійності після звільнення. У разі пробаційного нагляду така підтримка може передбачати юридичний супровід виконання покладених судом обов'язків та сприяння відновленню доступу до соціальних ресурсів.

Ефективна реінтеграція ветеранів має ґрунтуватися на поєднанні соціально-економічної підтримки та системної роботи у психологічному вимірі. Йдеться не лише про надання реабілітаційної допомоги, а й про забезпечення тривалого супроводу на етапі адаптації до мирного життя. У цьому контексті психологічне консультування виступає важливим інструментом підтримки, що сприяє осмисленню та трансформації бойового досвіду, подоланню внутрішніх бар'єрів, а також відновленню особистісних ресурсів, необхідних для соціальної інтеграції та самореалізації ветеранів.

Вважаємо, що концепція соціальної реабілітації, заснована на комплексному підході до підтримки ветерана у процесі його адаптації до цивільного життя, має стати одним із ключових підходів до організації реінтеграційного процесу щодо засуджених ветеранів. Така модель передбачає не лише забезпечення матеріальних ресурсів і надання соціальних послуг,

а й системну роботу у психологічному вимірі. Зокрема, важливого значення набувають заходи психологічної реабілітації, консультування та тривалого психосоціального супроводу, спрямовані на відновлення внутрішніх ресурсів особистості, подолання наслідків травматичного досвіду та формування здатності до конструктивної соціальної взаємодії у мирному середовищі.

Отже, реінтеграція засуджених ветеранів та їхня успішна адаптація до цивільного життя є важливим стратегічним завданням, що безпосередньо пов'язане із забезпеченням соціальної стабільності та громадської безпеки держави. Неефективна реінтеграція цієї категорії осіб може спричинити ризики не лише для самих ветеранів і їхніх родин, а й для суспільства загалом, зокрема через посилення соціальної напруги, маргіналізацію та ймовірність повторних правопорушень. Натомість успішна адаптація сприяє покращенню психоемоційного стану ветеранів, підвищенню рівня їхньої зайнятості та загального добробуту. Вона також сприяє розв'язанню соціальних проблем, зростанню економічної активності, зміцненню суспільної згуртованості та посиленню національної безпеки. У цьому контексті інвестування у комплексні програми реабілітації та реінтеграції засуджених ветеранів слід розглядати не лише як гуманітарну ініціативу, а як стратегічно важливий напрям державної політики, спрямований на формування стабільного та безпечного суспільства.

Список використаних джерел

1. Бундз Р. Проблема в Україні: сучасний стан та особливості реалізації. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2024. № 3 (43). С. 38–45. URL: <http://doi.org/10.23939/law2024.43.038>
2. Захаріна, Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум.// Social Work and Education. 2023. Vol. 10. No. 3. P. 263-275. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/30739>
3. Перепеличенко А. Реінтеграція ветеранів – світовий та український досвід. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/54761>

4. Tolliver, Joan Lee, Veteran Reintegration (2020). Browse all
Theses and Dissertations. 2332.
URL: https://corescholar.libraries.wright.edu/etd_all/2332

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ

«Гарантії захисту прав ветеранів війни у кримінальному провадженні відповідно до їхнього соціального статусу, психофізичного/психологічного стану»

Волобуєв Анатолій,
професор кафедри
кримінально-правових
дисциплін Дніпровського
державного університету
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ДОПИТ ПІДОЗРЮВАНОГО КРИЗЬ ПРИЗМУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Психологічна реабілітація та соціальна інтеграція ветеранів бойових дій (чоловіків і жінок), які довгий час перебували в атмосфері обстрілів і загрози своєму життю, є надзвичайно важливою проблемою як для кожного окремого індивіда, так і для функціонування суспільства в цілому. Після закінчення військової служби (звільнення за віком, пораненням, демобілізації) ветерани стикаються з потребою пристосування до нових нерідко кризових умов життя, з проявами свавілля і порушеннями їх особистих прав та членів їх сімей. Це може зумовлювати вчинки, що сприймаються як неадекватні і протиправні з боку як цивільних осіб, так й правоохоронців. У всякому разі потрібно усвідомлювати, що в українському суспільстві з'явився специфічний поствійськовий криміногенний чинник, який має враховуватися працівниками органів правопорядку, зокрема під час кримінального провадження.

У даному контексті особливої актуальності набуває налагодження виважених відносин уповноважених службових осіб з учасниками кримінального провадження, які є

представниками ветеранської спільноти. Перша за все, це стосується проведення допиту підозрюваного та інших учасників (свідків, потерпілих), що спрямований на отримання правдивих і повних показань. При цьому потрібно враховувати, що формування показань може знаходитися під впливом суб'єктивних уявлень про справедливість, особливого соціального статусу і психофізичного стану особи, яка є ветераном бойових дій. Тому важливо ретельно дотримуватися встановленого процесуального порядку допиту, роз'яснення прав особи в залежності від процесуального статусу і врахування соціально-психологічного стану особи. В узагальненому вигляді це має здійснюватися через призму верховенства права, як не тільки виконання процесуальних приписів, але й прояв тактовності, справедливості і людяності.

На цьому тлі доволі гострою є проблема дотримання прав підозрюваного під час допиту і використання його результатів у доказуванні. Підозрюваний є учасником досудового розслідування, відносно якого передбачені заходи державного примусу у вигляді затримання і тимчасового обмеження волі, як запобіжного заходу. Метою таких примусових заходів є забезпечення виконання підозрюваним своїх процесуальних обов'язків, але з використанням при цьому відповідних прав. У зв'язку з цим в останні роки в кримінальне процесуальне законодавство України було імплементовано низку європейських правових стандартів. Зокрема, підозрюваний має право: мати захисника (адвоката) і зустріч із ним та на його присутність під час допиту; не говорити нічого з приводу підозри або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати; викласти свої показання власноручно; подавати докази; подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення допиту, які заносяться до протоколу; заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо; користуватися рідною мовою та послугами перекладача за рахунок держави (статті 12, 42, 46, 224 КПК України). Перед допитом підозрюваного зазначені права мають бути йому повідомлені та роз'яснені, що розглядається як

забезпечення рівних із стороною обвинувачення прав на збирання та подання до суду доказів з метою захисту, передбачених ч. 2 ст. 22 КПК України.

На жаль, у свідомості багатьох правоохоронців і науковців-дослідників досить стійким є уявлення, що головною метою допиту підозрюваного є отримання зізнання у вчиненні кримінального правопорушення. Так, ознакою цього є твердження про обов'язок слідчого (прокурора) допитувати підозрюваного відразу після затримання без ухвали слідчого судді. Й особливо сприятливою вважається ситуація, коли затримана особа погоджується надавати показання за відсутності захисника [1, с. 54]. Така ситуація позитивно оцінюється у зв'язку з тим, що слідчий має змогу «зірвати потенційні домовленості між співучасниками, максимально використати ефект раптовості та позбавити підозрюваних часу на організацію протидії слідству» [2, с. 116]. У такому ж ключі виглядає й рекомендація, що в ситуації відмови підозрюваного давати показання, слідчий повинен терпляче і детально роз'яснити всі негативні наслідки зайнятої позиції і підкріпити ці роз'яснення конкретними питаннями [3, с. 282], що суперечить ч. 4 ст. 224 КПК України.

Видається, що наведені уявлення є залишковими наслідками минулого підходу до процедури і тактики допиту підозрюваного, коли визнання вини оцінювалося «царицею доказів» і не бралось до уваги, яким саме способом воно було отримане. Це може розглядатися як ефект психологічної колії, коли минулий досвід створює для людей звичне і комфортне середовище, яке їм часто не хочеться залишати. Він стимулює людей і далі тлумачити певні речі так, як вони пояснювалися впродовж багатьох років [4; 5]. Але ж рекомендації щодо використання раптовості у проведенні допиту підозрюваного без належного роз'яснення його прав є очевидним порушенням права підозрюваного на захист, що при намаганні їх застосування неминуче призведе до негативних наслідків. Досить стійкими у негативному аспекті є й класифікація ситуацій допиту підозрюваного на «конфліктну» (заперечення підозри) і «безконфліктну» (визнання вини). Так, заперечення підозри з тактичної точки зору однозначно розглядається як ситуація, що

може призвести до втрати назавжди можливості притягнення підозрюваного до відповідальності, для уникнення чого рекомендується застосовувати відеозйомку і поліграф [6, с. 384]. Тобто особа, якій вручено повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, вже асоціюється зі злочинцем, що суперечить презумпції невинуватості.

Зважаючи на існування у свідомості правоохоронців і науковців наведених уявлень про відносини з підозрюваною особою і тактику проведення слідчих (розшукових) дій за її участю, є підстави для припущення про вірогідність грубих процесуальних і тактичних помилок працівниками поліції у відносинах з учасниками кримінального провадження – представниками ветеранської спільноти. Зокрема, підставою для цього є трагедія, яка розігралася в селі Нехворощ на Чернігівщині 27 січня 2026 року. За матеріалами журналістського розслідування її сутність полягала у тому, що під час намагання проведення обшуку в будинку ветерана Сергія Русінова, який, за словами поліцейських, підозрювався у замаху на вбивство депутата Корсунь-Шевченківської міської ради Віталія Сторожука, відбулася перестрілка. Їй передували перемовини між слідчо-оперативною групою і представниками місцевої ветеранської спільноти, які прибули до подвір'я Сергія Русінова на його прохання. Побратими ветерана вмовляли поліцейських уникати застосування силових методів з демонстрацією зброї, посилаючись на психофізичний стан Сергія, який мав багаторічний досвід бойових дій і військову кваліфікацію сапера. Паралельно з цим ветерани виявили, що відсутні поняті, присутність яких є обов'язковою при проведенні обшуку. За понятими поліцейські вирішили їхати у сусіднє село, але при виїзді на дорогу поліцейський автомобіль був прицільно обстріляний Русіновим, який на той час покинув житло і знаходився в посадці біля дороги (мабуть вирішив, що їдуть його затримувати). В результаті був убитий дільничний офіцер поліції (водій), а інший був поранений. На звуки стрільби на допомогу виїхали поліцейські-спецпризначенці, що входили до складу слідчо-оперативної групи. В результаті виниклого бою загинули четверо поліцейських і ветеран. Розлючені поліцейські на емоційній хвилі затримали і побили трьох присутніх

представників ветеранської спільноти, доставили їх до відділку, де їх допитували без адвокатів. В результаті щодо них було відкрите кримінальне провадження за ознаками нібито незаконного зберігання зброї (ч. 1 ст. 263 КК України), хоча ніякої зброї не було виявлено ні при затриманні, ні під час проведення обшуків у житлі затриманих.

Потрібно звернути увагу, що ця трагедія відбувалася на тлі конфліктних відносин ветеранської спільноти з представниками міської ради, які довгий час відмовлялися приймати і задовольняти заяви ветеранів щодо законного виділення їм земельних ділянок. З активною підтримкою вимог ветеранів виступив депутат Віталій Сторожук, який посприяв в кінцевому результаті виділенню 61-му ветерану земельних ділянок (у т.ч. Сергію Русінову). В подальшому гострий на язик депутат із залученням Русінова на сесії міськради, апелював до совісті депутатів і вимагав збільшити видатки на допомогу родинам військових, що могло викликати напруження у його стосунках з окремими групами місцевих депутатів [7].

Все це свідчило про формування гострої соціально-політичної проблеми в регіоні у зв'язку із задоволенням законних вимог ветеранської спільноти, складовою частиною якої стала діяльність поліції. У кримінальному провадженні щодо підризу автомобіля депутата Віталія Сторожука, кваліфікованого як замах на вбивство (ч. 2 ст. 15, п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України), є низка питань в контексті дотримання верховенства права: 1) що саме було підставою для підозри Сергія Русінова у замаху на вбивство депутата (сам потерпілий депутат вважав, що у Русінова для цього не було мотиву); 2) чи було вручене повідомлення про підозру; 3) чи проводився допит Русінова; 4) що було підставою для проведення обшуку у житлі Русінова; 5) чи була отримана ухвала слідчого судді на проведення обшуку. Видається очевидним, що дотримання вказаних процесуальних приписів мало бути основою для визначення організаційно-тактичних заходів проведення обшуку у ветерана з урахуванням його психофізичного стану.

У підсумку можна зазначити, що з огляду на довготривале існування криміногенного чинника, пов'язаного з багаторічною війною з російським агресором, питання врахування у

кримінальному провадженні соціального статусу ветеранів війни та їх психофізичного стану є надзвичайно актуальним. Вони мають знайти належне відображення в робочих навчальних програмах курсів кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, адміністративної діяльності та інших, що викладаються у закладах вищої освіти системи МВС України.

Список використаних джерел

1. Бобровник О.В. Допит підозрюваного як засіб отримання доказів у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди суддями. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. С. 53-53. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/20.pdf
2. Пиріг Ігор, Прокопів Сергій, Хаджійський Максим. Організаційно-тактичні особливості проведення допиту підозрюваного під час розслідування сутенерства. *Науковий вісник ДДУВС*. 2025. Спеціальний випуск No 1. С. 116-122. DOI: <https://doi.org/10.32782/2078-3566/2025-5-18>
3. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 4-те вид., перероб. і допов. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 820 с.
4. Beyer J. On a branching route: The spectrum of path dependence in policy research. *Review of Policy Research*. 2025. No 43(1). Art. e70007. DOI: <https://doi.org/10.1111/ropr.70007>
5. Максимчук Л. Ефект колії: залежність від пройденого шляху, – Сергій Мошенський. Фокус. (03.03.2024). URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/633984-efekt-koliji-zalezhnist-vid-proydenogo-shlyahu-sergiy-moshenskiy>
6. Коробка О.С. Допит у конфліктній слідчій ситуації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 382-385. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/99>
7. Величко Любов. Смерть ветерана і чотирьох поліцейських. Репортаж із місця, де зламалося все (06.02.2026). URL: <https://texty.org.ua/articles/116833/smert-veterana-i-chotyrokh-politsejskykh-reportazh-z-mistsja-de-zlamalosja-vse/>

Маслюк Андрій,

заступник начальника відділу
науково-методичного
супроводження психологічної
підготовки суддів Національної
школи суддів України, доктор
психологічних наук, доцент

ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СУДДІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Якщо звернутися до історії України, можна побачити, що майже кожне століття позначене боротьбою українського народу за збереження державності, ідентичності та самого існування нації. Не стало винятком і XXI століття. Уже в його перші десятиліття Україна пережила дві революції, початок російсько-української війни у 2014 році та повномасштабне вторгнення росії у лютому 2022 року. І це лише початок століття. Війна, окрім очевидних матеріальних і людських втрат, має також глибокі психологічні наслідки, які часто залишаються менш помітними, але водночас є надзвичайно значущими. Вона змінює людей – як цивільних, так і військових, трансформуючи їхній світогляд, поведінкові моделі та емоційний стан. Це об'єктивна реальність, яку необхідно прийняти та осмислити. Очевидним є й те, що українське суспільство загалом не було психологічно готовим до таких масштабних змін у 2022 році.

Працюючи в Національній школі суддів України у відділі науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів, ми досить швидко усвідомили необхідність оперативної психологічної підтримки судової системи. Уже наприкінці березня 2022 року для суддів і працівників апаратів судів розроблено та проведено вебінар на тему “Психологічна аптечка в умовах воєнного стану”. Згодом, реагуючи на нагальні потреби та запити суддівської аудиторії, вперше було розроблено й упроваджено семінар-практикум “Подолання наслідків психотравми: психологічна допомога”, призначений для суддів,

працівників апарату судів та представників Служби судової охорони.

Крім того, вперше здійснено запис відеолекції “Переживання досвіду війни. Психологічна допомога”, яку згодом розміщено на офіційному сайті Національної школи суддів України. У лекції надано відповіді на запитання суддів та працівників апарату судів щодо психологічних аспектів переживання досвіду війни. Ці запитання були відібрані з анкет зворотного зв’язку після проведених навчальних заходів. Також підготовлено семінар-практикум “Психологічна адаптація до роботи в умовах воєнного стану”, який був спрямований на підтримку професійної ефективності представників судової системи в умовах тривалого стресу.

Варто зауважити, що всі ці ініціативи були реалізовані протягом лише кількох місяців після початку повномасштабної війни у 2022 році. Навчальні заходи проходили в онлайн-форматі та збирали великі аудиторії – по 400–500 слухачів одночасно. Це були судді, працівники апарату судів та представники Служби судової охорони, які гостро потребували психологічної підтримки та практичних рекомендацій. Умови війни руйнують звичний ритм життя, породжують невизначеність і тривогу, тому для багатьох учасників цих заходів важливим було отримати відповіді на питання про те, як діяти далі, як відновлювати психологічну стійкість і продовжувати професійну діяльність.

Сьогодні, озираючись на події 2022 року, можна констатувати, що судова система поступово накопичує досвід реагування на виклики воєнного часу. Водночас з’являється нове розуміння того, що необхідно готувати систему правосуддя до подальших викликів, пов’язаних передусім із участю у судових процесах осіб, які мають бойовий досвід. Як експерт Ізраїльської коаліції з роботи з травмою та психотерапевт, який працює з травматичним досвідом, я мав можливість узагальнити набуті практичні напрацювання. У результаті у 2025 році було підготовлено та впроваджено семінар “Комунікація з учасниками бойових дій та потерпілими від воєнних злочинів”.

Основною метою цього семінару стало розширення та поглиблення знань слухачів щодо впливу травмуючих подій війни на психіку людини, а також формування практичних

навичок ефективної комунікації з учасниками бойових дій та потерпілими від воєнних злочинів. У межах навчання особливу увагу було приділено таким аспектам:

розумінню основ поведінки людини в травмуючих ситуаціях;

усвідомленню можливих наслідків травмуючих подій для психічного здоров'я особистості;

ознайомленню з протоколами дій під час надання першої психологічної допомоги учасникам бойових дій та потерпілим від воєнних злочинів;

опануванню безпечних тем для розмови, а також визначенню тем, яких слід уникати у спілкуванні.

Окремим блоком семінару стали рекомендації щодо комунікації в родинях військовослужбовців. Адже досвід війни змінює не лише самих комбатантів, але й їхнє найближче соціальне оточення. Тому підтримка родин військових має здійснюватися одночасно з роботою з ветеранами. Така діяльність повинна бути системною й реалізовуватися на рівні державних інституцій із залученням громадських та приватних ініціатив.

Завдяки підтримці Global Rights Compliance у березні 2025 року мав можливість взяти участь у модельному судовому засіданні у справі щодо воєнних злочинів з елементами сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), та виступити у ролі експерта-психолога під час судового процесу в Шевченківському районному суді міста Києва.

У сучасних умовах, коли збройні конфлікти залишаються одним із ключових викликів міжнародній безпеці, особливого значення набуває формування сталої, обґрунтованої та справедливої судової практики у справах про воєнні злочини. Особливо це стосується злочинів, пов'язаних із насильством над військовополоненими, що є одним із найгрубіших порушень норм міжнародного гуманітарного права.

Відпрацювання такої судової практики має кілька важливих завдань. По-перше, воно забезпечує реалізацію принципу невідворотності покарання для осіб, які вчиняють воєнні злочини, навіть у складних умовах воєнного часу. Це має стримуючий ефект та сприяє підвищенню рівня дотримання

норм міжнародного права всіма сторонами конфлікту. По-друге, ефективна судова практика є критично важливою для захисту прав жертв, зокрема військовополонених, які відповідно до Женевських конвенцій користуються особливим правовим захистом як особи, що не беруть участі в бойових діях. Розслідування та належна юридична кваліфікація таких злочинів сприяють відновленню справедливості й водночас формують історичну пам'ять про події збройного конфлікту. По-третє, подібні справи створюють важливі прецеденти для розвитку як національної, так і міжнародної правозастосовної практики. Україна, яка зазнала воєнної агресії, має не лише внутрішню потребу в притягненні винних до відповідальності, але й обов'язок перед міжнародною спільнотою продемонструвати, що правосуддя здійснюється відповідно до принципів верховенства права.

Зрештою, системне формування судової практики у справах про насильство над військовополоненими є важливим елементом побудови сталого миру. Без справедливості неможливе примирення, а без примирення – тривалий мир.

У цьому контексті особливу увагу приділяється також підвищенню рівня психологічної компетентності суддів. Мав честь виступити на тренінгу для суддів «Актуальна судова практика розгляду кримінальних проваджень щодо катувань», у межах якого обговорювалися психологічні аспекти жорстокості та насильства. Зокрема, йшлося про причини, з яких люди підкоряються авторитету, здатні чинити катування або брати участь у жорстоких діях, а також про психологічні наслідки таких злочинів як для жертв, так і для самих виконавців. Юридичний аналіз цих явищ є необхідним, однак без розуміння психологічних механізмів поведінки людини судове правосуддя не може бути повною мірою справедливим і гуманним.

Важливою складовою підготовки суддів стала також тема «Особливості комунікації з військовими, які вчинили адміністративні та кримінальні правопорушення». У межах цієї теми було розглянуто психологічні особливості поведінки військовослужбовців, алгоритми дій судді у кризових ситуаціях та інші аспекти, що сприяють кращому розумінню психології комбатантів.

За відгуками самих суддів, особливо цінною є частина тренінгу, присвячена темі «Психологічна профілактика вторинної травматизації у суддів під час судового провадження щодо воєнних злочинів». У межах цієї роботи разом із суддями розглядалися питання первинної та вторинної травматизації, механізми її виникнення, можливі наслідки для психічного здоров'я та способи профілактики. Турбота про психічне здоров'я суддів є важливою умовою забезпечення справедливого й неупередженого правосуддя як для потерпілих, так і для підсудних.

З метою підвищення доступності навчання для суддів [1] у Національній школі суддів України також розроблено низку дистанційних курсів, зокрема курс “Психологічні особливості спілкування з учасниками судового процесу, які мають досвід психотравмуючого впливу”. Традиційно до таких курсів готуються й видаються «Методичні матеріали до тренінгу...» під однойменною назвою [2], які слугують додатковим навчальним ресурсом для слухачів.

Судова система України не може залишатися осторонь тих складних і болісних процесів, через які проходить українське суспільство. Після завершення війни комбатанти повернуться до цивільного життя, однак суспільство не завжди готове приймати їх такими, якими вони стали після пережитого бойового досвіду. Тому вже сьогодні необхідно готуватися до взаємодії з людьми, для яких характерні загострене відчуття справедливості, флешбеки та інші прояви психологічної травми.

У першу чергу до цього мають бути психологічно готовими правоохоронні органи та судова система. Важливо навчитися розуміти людей, які пройшли через війну і очікують від суду законного та справедливого рішення. Це складне завдання, однак воно є цілком здійсненним. Комбатанти пожертвували своїм здоров'ям і життям заради держави, тому суспільство має зробити свій внесок у їхню реінтеграцію. Підтримка ветеранів та їхня інтеграція у цивільне життя є спільною відповідальністю держави, інституцій та громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Маслюк А. М., Євченко І. М. Використання цифрових освітніх ресурсів у процесі підвищення кваліфікації суддів.

Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. № 82(2). С. 32-45. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v82i2.3604>

2. Методичні матеріали до тренінгу «Психологічні особливості спілкування з учасниками судового процесу, які мають досвід психотравмуючого впливу» / уклад.: Г. В. Савченко, А. М. Маслюк, А. О. Фарафонова. Київ: ТОВ «Абріс Прінт», 2021. 39 с.

Рудик Микола,
в.о. директора Державної
установи «Центр пробації»
Міністерства юстиції України,
доктор юридичних наук,
доцент

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА РЕІНТЕГРАЦІЯ ВETERANІВ ВІЙНИ У СФЕРІ ПРОБАЦІЇ

Питання ветеранської політики у системі пробації України набуває особливої актуальності в умовах поступового повернення значної кількості військовослужбовців до цивільного життя після участі у бойових діях. Процеси ресоціалізації та реінтеграції ветеранів війни є складними і потребують комплексного соціально-правового підходу, особливо у випадках, коли ветерани стають суб'єктами кримінальних проваджень та перебувають у сфері пробації.

Станом на лютий 2026 року серед суб'єктів пробації перебуває 1464 ветерани війни, з яких:

- 1221 – учасники бойових дій;
- 239 – особи з інвалідністю внаслідок війни;
- 4 – особи, які постраждали внаслідок війни.

Водночас, станом на 01 січня 2026 року 4674 суб'єкта пробації проходили військову службу за мобілізацією, що свідчить про потенційне подальше збільшення кількості ветеранів війни у системі пробації після завершення їхньої

служби. Отже, формування ефективних механізмів роботи з цією категорією осіб є об'єктивною необхідністю для держави.

Структура кримінальних правопорушень ветеранів війни

Аналіз кримінальних правопорушень, вчинених ветеранами війни – суб'єктами пробації, свідчить про таке:

проти громадської безпеки – 21 %;

у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та інших правопорушень проти здоров'я населення – 18 %;

проти власності – 13 %;

проти життя і здоров'я особи – 9 %;

проти порядку несення військової служби – 6,5 %;

інші правопорушення – 32,5 %.

Різновид кримінальних правопорушень є досить широким. Водночас найбільша частка правопорушень проти громадської безпеки може свідчити про труднощі самоконтролю, підвищену імпульсивність та складнощі адаптації до цивільного життя після перебування в умовах війни. Робота з такими правопорушниками потребує розвитку формування механізмів саморегуляції та контролю поведінки.

Частка правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин може свідчити про поширеність проблеми вживання психоактивних речовин серед частини ветеранів війни. У зв'язку з цим виникає потреба у розширенні кола стейкхолдерів, які можуть надавати спеціалізовану допомогу, включаючи лікування залежностей та психосоціальну підтримку.

Кримінальні правопорушення проти власності частково можуть бути пов'язані з проблемами соціального забезпечення ветеранів війни, обмеженими можливостями працевлаштування та складнощами економічної адаптації.

Правопорушення проти життя і здоров'я нерідко пов'язані з емоційною нестабільністю, підвищеним рівнем агресії та іншими психоемоційними наслідками пережитих травматичних подій.

Соціально-демографічні характеристики ветеранів війни у сфері пробації

Майже третина ветеранів війни – суб'єктів пробації має попередні судимості, що може свідчити про наявність у частини осіб сформованих криміногенних ризиків ще до участі у бойових діях.

Аналіз соціального становища ветеранів війни – суб'єктів пробації свідчить про наявність значної кількості проблемних факторів:

56 % ветеранів війни не мають роботи;

53 % зазначають, що стан здоров'я перешкоджає їхній інтеграції у цивільне життя;

47 % повідомляють про недостатній рівень соціального забезпечення для задоволення базових потреб;

23 % є особами з інвалідністю внаслідок війни.

Окрім соціально-економічних труднощів, значна частина ветеранів війни повідомляє про психологічні та психоемоційні проблеми, такі як підвищена тривожність, емоційна нестабільність, пригнічений настрій тощо.

Найбільш актуальними потребами, які озвучують ветерани війни є медична та психологічна допомога, працевлаштування та юридичний супровід в оформленні тих чи інших пільг чи документів.

Механізми ресоціалізації ветеранів війни у сфері пробації:

Ефективна ресоціалізація ветеранів війни у сфері пробації має ґрунтуватися на індивідуалізованому, гуманістичному та водночас контрольованому підході, що враховує особливості їхнього життєвого досвіду, психоемоційного стану та соціальних потреб.

В Україні поступово формується модель міжвідомчої взаємодії:

«пробація – центральні органи виконавчої влади – органи місцевого самоврядування – громадські організації – диференційована послуга підтримки та супроводу ветерана».

Зазначена модель дозволяє:

зменшувати ризики повторних правопорушень;

забезпечувати соціальну стабілізацію ветеранів війни;

сприяти їхній інтеграції у громаду та поверненню до повноцінного цивільного життя.

З початку повномасштабного вторгнення органами пробації укладено понад 80 меморандумів про співпрацю з громадськими та іншими організаціями.

У межах цієї взаємодії здійснюються:
розроблення індивідуальних програм адаптації;
планування реабілітації та ресоціалізації;
допомога у працевлаштуванні;
надання психологічної допомоги;
соціальний супровід ветеранів війни.

Практичним прикладом такої взаємодії є проведення круглих столів за участі працівників пробації, представників влади, громадських організацій та ветеранів війни.

Зокрема, у Харківській області ветерани війни – суб'єкти пробації отримали інформацію про соціальні гарантії та пільги, а також змогли озвучити проблемні питання, пов'язані з медичним забезпеченням, отриманням соціальної допомоги та відновленням майна.

За результатами заходу ветерани війни – суб'єкти пробації були взяті під супровід громадською організацією та ветеранським простором при обласній раді.

Нові інструменти підтримки: пілотні проєкти

З метою вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни – суб'єктів пробації розроблено концепцію пілотного проєкту, який передбачає впровадження механізмів кейс-менеджменту та підходу «рівний – рівному».

Передбачається створення ветеранських просторів та формування групи ветеранів-консультантів, які мають власний досвід конфлікту із законом. Після відповідного навчання вони зможуть надавати підтримку іншим ветеранам війни, підсилюючи роботу фахівців пробації завдяки довірі та спільному досвіду.

Очікувані результати проєкту:

удосконалення системи ідентифікації ветеранів війни у системі пробації;

створення моделі комплексної підтримки ветеранів війни;
покращення психологічного стану та соціальної адаптації;
зниження рівня повторної злочинності;

підвищення професійної компетентності працівників пробації.

Інноваційні інструменти: мобільні офіси пробації

Окремою проблемою є доступність підрозділів пробації для ветеранів війни:

з інвалідністю;

які проживають у прифронтових або віддалених громадах;

в умовах обмеженої транспортної інфраструктури;

під час перебоїв електропостачання та зв'язку.

Відповіддю на ці виклики є проєкт міжнародної технічної допомоги «Мобільний офіс пробації», який базується на принципах безбар'єрності та гнучкості.

Удосконалення інструментів пробації

Практика роботи з ветеранами війни свідчить про необхідність коригування інструментів роботи з правопорушником з урахуванням бойових травм.

У зв'язку з цим розробляється дорожня карта ветеранської політики у системі пробації, результатом якої має бути:

підготовка методичного посібника для працівників пробації;

розроблення протоколів роботи з ветеранами війни;

проведення системного навчання персоналу.

Висновки

Повернення ветеранів війни до цивільного життя є одним із ключових викликів розвитку держави.

Ефективна робота з ветеранами війни, які перебувають у системі пробації, потребує:

комплексного міжвідомчого підходу;

поєднання соціальної, психологічної та медичної підтримки;

розвитку інноваційних інструментів ресоціалізації;

підвищення професійної підготовки працівників пробації.

Список використаних джерел

1. Звіт за результатами дослідження соціально-демографічних, індивідуально-психологічних та інших особливостей суб'єктів пробації з числа ветеранів війни.

Корольчук Віктор,
заступник начальника відділу
організації освітнього процесу
Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший
науковий співробітник

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Нині ресоціалізація та реінтеграція учасників бойових дій це першочергова задача суспільства, Ветерани війни пережили небачене й повернувшись в громаду і надалі переживають ті військові конфлікти що відбувалися з ними. Перехід від бойових дій до звичайного життя супроводжується комплексом психологічних, соціальних та економічних викликів. На нашу думку ефективна політика з ресоціалізації, реінтеграції та підтримки ветеранів має мати постійний і міжвідомчий характер, включаючи економічну, побутову, медичну, психологічну, професійну та соціальну складові.

Повернення військовослужбовця з фронту – це не просто зміна однострою на цивільний одяг. Це складний процес трансформації ідентичності, який у міжнародній практиці називається «переходом» (Transition). Досвід країн, що десятиліттями перебувають у стані воєнних конфліктів, свідчить: успішна ресоціалізація ветеранів можлива лише тоді, коли держава і суспільство бачать у колишньому бійці не «проблему», а цінний людський капітал.

Зарубіжний досвід ресоціалізації ветеранів базується на комплексному підході, де держава, громада та бізнес діють як єдина система. Основна мета – перетворити військовий досвід на перевагу для цивільного життя.

Ключові міжнародні практики:

1. США: Системність та фокус на кар'єрі

США мають одну з найрозвиненіших систем підтримки ветеранів у світі, керовану Департаментом у справах ветеранів (VA).

Програма TAP (Transition Assistance Program): За 180 днів до звільнення кожен військовий зобов'язаний пройти навчання. Це інтенсивний курс, де вчать усього: від фінансового планування до перекладу військових навичок мовою цивільних резюме.

Підтримка підприємництва та бізнесу: Програма Boots to Business допомагає ветеранам відкривати власну справу, надаючи доступ до пільгових кредитів та менторства, а саме: пільгове кредитування ветеранських стартапів, квоти в державних закупівлях для підприємств, власниками яких є ветерани, та податкові пільги для роботодавців. У США ветеранський бізнес вважається фундаментом стабільності економіки.

Військові соціальні працівники: Фахівці, які супроводжують ветерана та його родину на всіх рівнях, від психологічної підтримки до вирішення житлових питань [1].

2. Велика Британія: Моральний контракт із суспільством

Британська модель базується на концепції Armed Forces Covenant (Ковенанта збройних сил). Це офіційна заява про те, що нація зобов'язана підтримувати тих, хто служив.

Громадські хаби: Замість великих державних установ підтримка зосереджена в громадах. Ветерани отримують допомогу за принципом «рівний-рівному» у спеціальних центрах, де вони можуть займатися спортом, волонтерством або просто спілкуватися. Створення спеціальних центрів у громадах, де ветерани можуть спілкуватися з побратимами ("Peer-to-peer support"), що критично важливо для подолання ізоляції.

Житлова пріоритетність: Ветерани мають пільговий доступ до соціального житла, що мінімізує ризики безпритульності.

Ковенанта збройних сил: Моральний контракт між державою та суспільством, що гарантує ветеранам відсутність дискримінації та пріоритет у доступі до медичних та соціальних послуг.

3. Ізраїль: Освіта як шлях до інтеграції

В Ізраїлі служба в армії є частиною соціального коду, тому реінтеграція починається з першого дня демобілізації.

Гранти на навчання: Держава стимулює ветеранів здобувати вищу освіту, покриваючи до 100% вартості навчання. Це робить ветеранів найбільш освіченою та конкурентоспроможною частиною суспільства. Громада та держава майже повністю покривають витрати на вищу освіту для демобілізованих, розглядаючи це як інвестицію в економіку.

Психологічна «декомпресія»: Перед поверненням додому військові проходять короткострокові програми адаптації, щоб знизити рівень стресу та запобігти посттравматичному стресовому розладу (ПТСР). Зазначені програми реабілітації обов'язкові і організовуються одразу після завершення активної служби.

4. Данія та Скандинавські країни: Активна соціалізація

Тут основний акцент робиться на інклюзії через спорт та активність.

Veterans' Home: Спеціальні будинки-резиденції, де ветерани можуть тимчасово жити, отримувати консультації та займатися соціальними проектами.

Outdoor-терапія: Використання природи (риболовля, походи, фермерство) як методу реабілітації, що довело свою ефективність у зниженні тривожності.

Канада: Індивідуальний супровід (Case Management)

Департамент у справах ветеранів: Визначає індивідуальні потреби кожного бійця. Основний акцент робиться на професійній перекваліфікації, що відповідає сучасним вимогам ринку праці.

Світові практики демонструють три універсальні правила успіху:

Завчасність: Підготовка до цивільного життя має починатися ще до моменту демобілізації.

Робота з родиною: Сім'я – це головний реабілітаційний центр, який теж потребує підтримки та навчання.

Економічна самостійність: Робота та навчання — найкращі ліки проти соціальної ізоляції.

Основні складові успішної реінтеграції.

Психосоціальна реабілітація: Робота не лише з ветераном, а й з його родиною. Спільне пропрацювання травм вважається найефективнішим способом збереження сім'ї.

Професійна перекваліфікація: Адаптація військових навичок (лідерство, стресостійкість, дисципліна) до потреб цивільного сектору.

Спроможність громад: Громада має бути готовою прийняти ветерана, створюючи "ветеранські профілі" та забезпечуючи доступне середовище.

Усунення стигми: Інформаційні кампанії, що позиціонують ветеранів як цінний людський ресурс, а не як «проблемну категорію». [2]

Залучення психологів, соціальних працівників, медиків та кар'єрних консультантів забезпечує комплексний підхід до реінтеграції. Міжнародні організації підкреслюють, що психічне здоров'я є ключовим фактором успішної ресоціалізації. Невирішені психологічні проблеми значно знижують шанси на працевлаштування та соціальну адаптацію. [3]

Замість того, щоб створювати «ізольовані» умови для ветеранів, провідні країни інтегрують їх у всі сфери життя, перетворюючи лідерські якості бійців на двигун суспільного розвитку

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє сформулювати такі ключові висновки:

Комплексність – ефективні програми поєднують медичну, психологічну та соціально-економічну підтримку.

Безперервність допомоги – підтримка ветерана має здійснюватися на всіх етапах: від служби до повної інтеграції.

Індивідуальний підхід – врахування особистих потреб кожного ветерана.

Міжвідомча взаємодія – координація державних органів і громадського сектору.

Активна роль суспільства – зниження стигматизації та формування позитивного образу ветерана.

Для України важливо адаптувати ці підходи з урахуванням масштабів війни та соціально-економічних реалій, створюючи національну модель реінтеграції ветеранів.

Список використаних джерел

1. Костишин Е. І., Грицанюк В. В., Шевців Ю. О. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип. 1 (12). С. 11–18. / <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/13832>
2. Сингаївська І., Бузова В. Особливості реінтеграції ветеранів війни в професійну діяльність. Вчені записки Університету «КРОК». 2025. № 4 (80). С. 371–379. <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/1181>
3. “Using Foreign Experience in Reintegrating Military Personnel” (2026) Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, 112(1), pp. 348–363. https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/985?utm_source

Власенко Софія,
старший науковий
співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем
управління правоохоронною
діяльністю та її психологічного
супроводження ННПО
Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІЗІОЛОГІЧНОГО АФЕКТУ У ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Актуальність досліджуваної теми зумовлюється особливостями психофізіологічного стану ветеранів, які повертаються до цивільного життя. Афективні стани у осіб, що мають досвід участі у бойових діях, найчастіше виявляються не просто у вигляді емоційних спалахів, а є наслідком глибокої нейрофізіологічної перебудови, детермінованої бойовим

стресом. Короткочасна втрата контролю, яка супроводжує афективну розрядку, суттєво обмежує здатність особи усвідомлювати власну діяльність та керувати нею. Останнє є передумовою високого ризику протиправних діянь, які вчиняються без заздальгідь сформованого умислу, як реакція на ситуативний тригер. Врахування специфіки психофізіологічного стану особистості у таких випадках є критично важливою гарантією захисту прав ветерана, що дозволяє відмежувати свідому протиправну поведінку від зумовленої стресом реакції на подразник. Саме тому розуміння психологічної природи афекту у ветеранів війни – це необхідна умова для справедливої юридичної оцінки їхньої поведінки, яка має базуватися на гуманістичних засадах та враховувати особливості соціального статусу захисників.

У зарубіжних наукових розвідках замість поняття «афект» зазвичай вживають термін «надзвичайне емоційне хвилювання» (*extreme emotional disturbance*). Цей феномен у своїх працях всебічно висвітлили А. Ахмед, Г. Гальперін, Х. Глізер, Ч. Гулраджані, Е. Джонстон, К. Карлсон, С. Кіршнер, Н. Россбах, Д. Форман, Н. Хашимото, Д. Хейні, Т. Чіпріано та багато інших. Зазначені напрацювання стосуються переважно сфери судової психології. Питання прояву афекту та його наслідків, зокрема правових, у вітчизняній науці ґрунтовно аналізують такі автори, як О. Авраменко, Л. Балабанова, В. Бучківська, Р. Вереша, О. Гумін, М. Костицький, В. Марчак, В. Павлов, Т. Приходько, І. Савка, О. Старко, А. Терещук та ін. Попри значний масив наукових розробок, основна увага науковців зосереджена переважно на кримінально-правових характеристиках афекту або стану сильного душевного хвилювання та кваліфікації злочинів, які було вчинено у такому стані. Поруч із тим, глибинні психологічні механізми виникнення та перебігу фізіологічного афекту залишаються недостатньо висвітленими, що і зумовило вибір досліджуваної теми.

У психології стан афекту визначають як занадто сильне, але короткочасне нервово-психічне порушення, що виявляється у вигляді рухового збудження, зміни функцій внутрішніх органів, втрати вольового контролю та різкого емоційного сплеску. Чинником його появи слугує інтенсивна зміна життєвих

обставин, яка має суб'єктивний характер [4 с. 34-35]. Якщо у юридичних науках поняття афекту та стану сильного душевного хвилювання зазвичай розглядають як взаємозамінні, то у психології останнє є ширшою категорією, яка часто виступає передумовою для виникнення власне афективних реакцій.

Детермінанти появи афекту, поділяють на дві групи: суб'єктивні та об'єктивні. До суб'єктивних, у першу чергу, належать властивості нервової системи, індивідуальні характеристики психіки, а також вік особи та фізіологічний стан організму. Об'єктивними чинниками називають зовнішні обставини та події, які безпосередньо детонують афективну реакцію. З огляду на реалії сьогодення та заявлену тему дослідження, суттєвого значення набуває аналіз таких факторів стосовно ветеранів війни. Для цієї категорії осіб ключову роль відіграють тригери, що ретранслюють бойовий досвід у цивільне життя, не менш важливою є екстремальність умов попередньої діяльності та тривалість перебування у стані надвисокого напруження. Спричинити перехід до афективного стану зазвичай може насильство, тяжка образа та систематичне знущання. Варто зазначити, що здебільшого поява афекту зумовлена комбінацією суб'єктивних та об'єктивних причин.

Зауважимо, що фізіологічний афект потребує чіткого розмежування з патологічним. Останній є психопатологічним станом, що передбачає надання медичної допомоги та відповідного лікування. Безумовно, диференціація афектів на фізіологічні та патологічні не є вичерпною, проте у межах об'єкта дослідження пріоритетного значення набуває саме такий поділ.

У рамках нашого дослідження терміни «фізіологічний афект» та «афект» у психологічному розумінні є тотожними, оскільки фізіологічний афект розглядають як нормальну, хоч і вкрай інтенсивну реакцію, на екстремальні події.

Психологічна структура фізіологічного афекту характеризується трьохфазовою динамікою [1, 3]:

I. Фаза – підготовча. Полягає у стрімкому виникненні та наростанні напруги. Каталізатором даної фази виступає конфліктна ситуація або суб'єктивна загроза. Для осіб, які мають досвід бойових дій, пусковим механізмом часто стають зовнішні специфічні тригери.

II. Фаза – власне афект. Це короткочасний вибуховий стан, який виникає на фоні звуження свідомості та деформації вольового контролю і виявляється у формі інтенсивного емоційного сплеску.

III. Фаза – заключна. Характеризується астенизацією, частковою амнезією, емоційним спустошенням. Пост-афективний стан супроводжується каяттям, спробами надати допомогу потерпілому або актами автодеструкції, що є свідченням переживання суб'єктом глибокого внутрішнього конфлікту.

Так, М. Костицький виокремлює такі ознаки фізіологічного афекту:

- 1) спонтанність появи;
- 2) вибуховий початок та стрімкий розвиток;
- 3) транзиторність;
- 4) висока психоемоційна інтенсивність;
- 5) дезорганізація свідомої діяльності та втрата чіткості мислення;
- 6) стереотипність рухових реакцій;
- 7) виражені соматовегетативні прояви;
- 8) часткове амнезування подій та астенизація [1].

Специфіка фізіологічного афекту у ветеранів війни полягає в тому, що експлозивність та стереотипність рухів зазвичай базуються на автоматизованих бойових навичках. У стані звуженої свідомості колишній військовий може діяти професійно та точно, що нерідко помилково трактується слідством як умисел. З огляду на це, диференціація таких станів потребує врахування травматичного досвіду як об'єктивного чинника, що знижує поріг афективного реагування.

Як різновид фізіологічного виділяють кумулятивний афект, що формується внаслідок акумуляції негативних емоцій, реакція детонує під впливом відносно слабкого подразника, який виконує роль «останньої краплі» [3]. Стосовно ветеранів війни, то цей механізм набуває особливої гостроти, адже тривале перебування у стані бойового стресу, а також труднощі поствоєнної адаптації створюють підґрунтя для накопичення напруги. У такому контексті, навіть малозначимий побутовий конфлікт може стати детонатором накопиченого потенціалу. Зазначимо, що динаміка протікання кумулятивного афекту є

повноструктурною та охоплює усі стадії, характерні для класичного фізіологічного афекту. Проте, кумулятивний афект може мати і нетипове протікання.

У науковому доробку В. Первомайського та співавторів виокремлені основні діагностичні критерії стану фізіологічного афекту. До таких відносять: відповідність еталонним параметрам (загальним ознакам афективних реакцій); звуження свідомості, що призводить до втрати цілісної картини подій; стани дереалізації та деперсоналізації; гіперкінетичну активність; дисмнестичні розлади; трьохфазну циклічність зі збереженням чіткої послідовності стадій; спонтанність реакцій; постафективну декомпенсацію; труднощі рефлексії; особистісну нетиповість вчинку, що виявляється у нехарактерності протиправних дій для особи [2].

Основні психологічні ознаки фізіологічного афекту, що мають критичне значення для експертної оцінки дій ветеранів війни, деталізовано у таблиці 1.

Таблиця 1

Психологічні особливості прояву фізіологічного афекту

Критерії діагностики	Характеристика проявів
Емоційні переживання	Гострота та непереносимість, повне оволодіння свідомістю. Відрив переживань від контексту ситуації. Перехід емоцій у вітальні відчуття під час афективного вибуху
Свідомість	Афективне звуження
Сприймання	Фрагментарність та тунельність. Порушення цілісності та константності образів. Можливі ілюзорні викривлення часу, звуків та простору при збереженні загальної орієнтації в реальності
Когнітивна сфера	Глибока дезорганізація інтелектуальної діяльності та суттєве зниження критичності. Порушення здатності до прогнозування та оцінки

	ситуації. Явища шперунгу та фрагментарність пам'яті на події під час афекту
Вольова сфера	Різде зниження здатності до самоволодіння. Ускладнення контролю при збереженні зв'язку дій із психотравмуючою ситуацією
Діяльність	Енергетична розрядка, елементарні автоматизми. Діяльність спрямована на об'єкт конфлікту
Пост-афективний стан	Поступове заспокоєння, усвідомлення провини, каяття

Дані таблиці 1 показують, що при фізіологічному афекті ветеран втрачає самоволодіння, проте зберігає зв'язок із реальністю. Головною особливістю такого стану у ветеранів війни слід вважати миттєвий перехід до агресивних бойових стереотипів, які у стані звуженої свідомості помилково сприймаються як необхідний самозахист. Хоча особа залишається відповідальною за свої дії, суттєве звуження свідомості та домінування стереотипів у момент конфлікту значно обмежують її здатність повноцінно керувати своєю поведінкою. Саме тому стан фізіологічного афекту визнається пом'якшувальною обставиною при вчиненні правопорушень.

Таким чином, фізіологічний афект у ветеранів війни є короткочасним, але інтенсивним емоційним станом, що виникає під впливом бойового досвіду та стресових тригерів і супроводжується такими психологічними ознаками, як звуження свідомості, втрата самоконтролю та дезорганізація мислення. Розуміння цих особливостей має важливе значення для об'єктивної правової оцінки поведінки ветеранів та врахування їхнього психоемоційного стану.

Список використаних джерел

1. Костицький М. В. Застосування судово-психологічної експертизи афекту та інших емоційних станів у адміністративному процесі. *Науково-інформаційний вісник*

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2014. №9. С. 12-19.

2. Первомайський В. Б., Ілейко В. Р., Каніщев А. В. Критерії діагностики та експертної оцінки короткочасних афективних станів у судово-психіатричній практиці. *Архів психіатрії. 2009. Т.15. №1. С. 55-59.*

3. Савка І. М. Кумулятивний фізіологічний афект як пом'якшуюча провину обставина. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна). 2011. №2. С. 71-84.*

4. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор. 2007. 640 с.

Несен Ольга,

завідувач кафедри
криміналістики навчально-
наукового інституту права та
психології Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат медичних наук,
доцент;

Кравченко Наталія,

викладач кафедри
криміналістики навчально-
наукового інституту права та
психології Національної
академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ІЗ ПОСТКОНТУЗІЙНИМИ РОЗЛАДАМИ ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ

Збройна агресія російської федерації проти України зумовила безпрецедентне зростання кількості військовослужбовців та цивільних осіб, які зазнали впливу бойових акубаротравм (контузій). Окрім видимих фізичних пошкоджень, наслідки таких травм часто трансформуються у глибокі когнітивні, емоційні та вольові розлади, що вимагають

ретельної судово-психіатричної оцінки в межах кримінальних проваджень. Центральною проблемою сучасної судової психіатрії та кримінального права стає встановлення здатності особи усвідомлювати значення своїх дій та, що є критично важливим, спроможності повною мірою керувати ними в момент вчинення правопорушення на тлі перенесеної травми. Традиційна доктрина права ґрунтується на презумпції «свободи волі», згідно з якою осудна особа здатна раціонально обирати варіант поведінки. Проте сучасні нейробіологічні дослідження наслідків вибухових травм ставлять під сумнів універсальність цього підходу, особливо коли йдеться про органічне ураження структур головного мозку [7, с. 1787].

Ключовим викликом для правосуддя стає феномен «вибіркового руйнування» психічної діяльності. Бойова акубаротравма часто пошкоджує саме вольову сферу (здатність до гальмування імпульсів), залишаючи інтелектуальні функції відносно збереженими. У такому стані особа може формально усвідомлювати значення своїх дій, проте втрачає фізіологічну та органічну спроможність ними керувати. Як зазначає А. Дамасіо, пошкодження префронтальної кори призводить до «дефекту прийняття рішень», за якого людина неспроможна діяти відповідно до засвоєних соціальних норм, попри їх формальне знання [9, с. 210]. Це створює складну юридичну колізію, яку С. Морс описує як необхідність чіткого розмежування свідомої антисоціальної установки («поганої вдачі») та хворобливого стану мозку, що позбавляє особу здатності до самоконтролю [8, с. 886].

Ретроспективний аналіз клінічних випадків свідчить про надзвичайно високу коморбідність акубаротравми з іншими ушкодженнями. Згідно з сучасними дослідженнями, від 16% до 25% випадків акубаротравм поєднуються із закритою черепно-мозковою травмою (ЗЧМТ), а у значної частини пацієнтів спостерігаються стійкі неврологічні та психіатричні ускладнення [17, с. 4]. Світова статистика підтверджує, що легка черепно-мозкова травма (лЧМТ) складає до 85% усіх випадків травматичного ушкодження мозку в зонах інтенсивних бойових дій [14]. Ключова складність для судової експертизи полягає у мікροструктурному характері цих пошкоджень — дифузному аксональному ушкодженні (ДАУ). Вибухова хвиля спричиняє

мікроскопічні розриви нейронних зв'язків у білій речовині, що не завжди фіксується стандартною комп'ютерною томографією, проте стає реальним субстратом для когнітивних і вольових розладів [3]. Механізм енергообміну при вибуху призводить до того, що префронтальна кора, яка відповідає за виконавчий контроль, виявляється найбільш вразливою ділянкою, що першою втрачає функціональність при органічному ушкодженні [7, с. 1789].

Методологія судово-психіатричної експертизи в Україні базується на пріоритеті юридичного критерію осудності, де вирішальною є здатність особи до саморегуляції в конкретний момент часу, а не лише наявність медичного діагнозу [6, с. 112]. У випадках бойової акубаротравми вкрай важливо враховувати специфіку «постконтузійного синдрому». Згідно з Уніфікованим клінічним протоколом (Наказ МОЗ № 1265), цей стан включає такі діагностичні ознаки, як афективна лабільність, дратівливість, спалахи гніву та суттєве порушення контролю над імпульсами [4, с. 22]. З правової точки зору, ці медичні показники є об'єктивними доказами того, що вольовий критерій осудності був суттєво звужений. Ефективність застосування інституту обмеженої осудності (ст. 20 КК України) безпосередньо залежить від якості використання спеціальних знань у формі комплексної судової психолого-психіатричної експертизи (КСППЕ). Згідно з новим Порядком проведення експертиз (Наказ МОЗ № 1935), саме комплексна форма дослідження дозволяє повною мірою задіяти потенціал судової психології та нейропсихологічного тестування для верифікації вольових порушень [5].

Закордонний досвід, зокрема концепція П. Літтона, наголошує на тому, що при акубаротравмах виникає стан, який можна охарактеризувати як «вольове порушення» (*volitional impairment*). Це створює фундаментальний виклик для доктрини кримінального права: особа може інтелектуально розуміти протиправність дії, проте її «гальмівний шлях» є органічно зруйнованим [1, с. 38]. Для підтвердження цього стану в експертну практику пропонується впровадження методу ретроспективного аналізу «True Self» (Аналіз моральної траєкторії). Експерт має порівняти дотравматичний профіль особи з посттравматичними змінами в її особистості. Якщо

правопорушення є різко дисонуючим із базовими моральними установками особи до отримання контузії, це є вагомим науковим аргументом на користь того, що воля особи була підмінена патологічним процесом [1, с. 45].

Впровадження нейробиологічно детермінованого підходу до оцінки осудності дозволить українському судочинству змінити вектор від виключно каральної парадигми до моделі реабілітаційної. Використання сучасних інструментів, таких як дифузійна тензорна візуалізація (DTI) та високопільна МРТ, дозволяє інструментально підтвердити стан, коли особа «розуміла значення своїх дій, але не могла повною мірою ними керувати». Це забезпечує справедливий баланс між інтересами суспільної безпеки та правовим визнанням біологічного детермінізму травми. Визнання обмеженої осудності на основі синергії Наказу МОЗ № 1265 та Наказу МОЗ № 1935 є життєво важливим кроком для збереження людського потенціалу армії та суспільства, зміщуючи основний акцент на медичну реабілітацію та відновлення психофізичного стану військовослужбовця.

Список використаних джерел

1. Litton P. J. Traumatic Brain Injury and a Divergence between Moral and Criminal Responsibility. *Duquesne Law Review*. 2018. Vol. 56. P. 35–53. URL: <https://scholarship.law.missouri.edu/facpubs/1718/> (дата звернення: 10.03.2026).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.03.2026).
3. Van Itterick S. M. Neural Correlates of Blast-Related Traumatic Brain Injury. *Frontiers in Neurology*. 2021. Vol. 12. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fneur.2021.818169/> (дата звернення: 10.03.2026).
4. Про затвердження Уніфікованого клінічного протоколу «Гостра реакція на стрес. ПТСР. Порушення адаптації» : Наказ МОЗ України від 19.07.2024 № 1265. URL: <https://moz.gov.ua/uk/n-1265> (дата звернення: 10.03.2026).

5. Про організацію судово-експертної діяльності у галузі судової психіатрії та психології : Наказ МОЗ України від 2025 № 1935. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0023-26> (дата звернення: 10.03.2026).
6. Первомайський В. Б. Методологія судово-психіатричної експертизи. Київ: КІС, 2021. 320 с.
7. Sapolsky R. M. The Frontal Cortex and the Criminal Justice System. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*. 2004. Vol. 359. P. 1787–1796.
8. Morse S. J. Mental Disorder and Criminal Law. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2011. Vol. 101, No. 3. P. 885–968.
9. Damasio A. R. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. Penguin Books, 2005. 352 p.
10. Чуприков А. П., Линов О. М., Марчук О. О. Органічні ураження головного мозку в судово-психіатричній практиці. Київ, 2018. 210 с.
11. Sapolsky R. M. *Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst*. Penguin Press, 2017. 800 p.
12. Nilsson T., Munthe C. The precarious practice of forensic psychiatric risk assessments. *International Journal of Law and Psychiatry*. 2009. Vol. 32. P. 400–407.
13. War-related maxillofacial injuries in Ukraine: a retrospective multicenter study (2022–2024). *Archives of Craniofacial Surgery*. 2025. Vol. 26(1).
14. The Scope and Burden of Traumatic Brain Injury. *National Academies of Sciences*. 2022. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK580076/> (дата звернення: 10.03.2026).
15. Modeling the Neurobehavioral Consequences of Blast-Induced TBI. *Brain Neurotrauma*. 2015. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK299195/> (дата звернення: 10.03.2026).
16. Аймедов К. В. Бойова психічна травма. Одеса: ОНМедУ, 2015. 164 с.
17. Черепно-мозкова травма у мирний та воєнний час. *Експертна група МОЗ України*. 2024. URL: <https://library.dmed.org.ua/> (дата звернення: 10.03.2026).

Нагайник Тарас,
старший викладач кафедри
криміналістики навчально-
наукового інституту права та
психології Національної
академії внутрішніх справ;
Романська Валерія,
слухач 1-го курсу магістратури,
спеціальність «Правоохоронна
діяльність» ІЗДН Національної
академії внутрішніх справ

СУДОВО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА ПРОГРАМА ТА ВЕТЕРАНСЬКІ СУДИ ЯК МЕХАНІЗМ ПЕРЕХІДНОЇ ЮСТИЦІ В УКРАЇНІ: ВІД КАРАЛЬНОЇ ДО ВІДНОВНОЇ МОДЕЛІ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила безпрецедентне зростання кількості громадян із досвідом бойових дій, що в умовах тривалого стресу та соціальної дезадаптації стає серйозним викликом для національної системи кримінальної юстиції. У 2024–2025 роках правоохоронні органи та суди фіксують стійке зростання потреби у правовому захисті ветеранів, чия поведінка часто детермінована специфічними психофізіологічними станами. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), наслідки бойових акубаротравм (контузій), депресивні розлади та так звана «моральна травма» формують особливий профіль правопорушника, який потребує не стільки ізоляції, скільки спеціалізованої медико-психологічної допомоги та соціальної підтримки [4, с. 12]. Традиційна система правосуддя України, що історично базувалася на каральній парадигмі, часто виявляється неспроможною забезпечити реальну ресоціалізацію таких осіб, що створює ризики криміналізації героїв війни та їхнього виключення з активного суспільного життя.

За даними моніторингу системи безоплатної правничої допомоги та Міністерства у справах ветеранів України, станом

на 2025 рік значна частина ветеранів, які опиняються в орбіті кримінального процесу, мають статус осіб з інвалідністю внаслідок війни (сумарно понад 8 % від загальної кількості ветеранської спільноти у пенітенціарних установах) [5]. Специфіка їхнього утримання та ресоціалізації вимагає від держави не просто формального виконання вироків, а створення безбар'єрного середовища та забезпечення доступу до висококваліфікованої психіатричної допомоги безпосередньо в місцях відбування покарання. Сучасна вітчизняна судова практика вже почала адаптуватися до цих викликів, використовуючи механізми ч. 2 ст. 66 КК України, що дозволяють судам визнавати бойовий досвід та ПТСР пом'якшуючими обставинами [3]. Зокрема, аналіз практики Гребінківського районного суду Полтавської області та узагальнення Верховного Суду свідчать про те, що наявність підтвердженого діагнозу ПТСР часто розглядається як фактор, що суттєво знижує суспільну небезпечність особи, дозволяючи застосовувати ст. 69 КК України для призначення покарання нижче найнижчої межі або ст. 75 КК України для звільнення від відбування покарання з випробуванням [3].

Важливим вектором розвитку української юстиції є імплементація зарубіжного досвіду, зокрема американської моделі «Ветеранських судів» (Veterans Treatment Courts — VTC). Створені в США у 2008 році як відповідь на кризу соціалізації ветеранів війн в Іраку та Афганістані, ці суди запровадили кардинально інший підхід — «відновне правосуддя». Сутність моделі полягає у залученні мультидисциплінарної команди, де суддя діє в синергії з представниками Департаменту у справах ветеранів, лікарями та менторами з-поміж ветеранів-добровольців [6, с. 45]. Програма передбачає інтенсивний курс реабілітації та контролю (від 12 до 18 місяців), успішне проходження якого може призвести до повного зняття обвинувачень або суттєвого пом'якшення вироку. Статистичні дані Justice for Vets підтверджують, що рівень повторних правопорушень серед випускників VTC складає лише 14 %, тоді як у загальній системі кримінальної юстиції цей показник сягає 46 % [6].

В Україні наразі за участю Міністерства у справах ветеранів та ГО «Юридична сотня» розробляється концепція

впровадження судово-реабілітаційної процедури (СРП), яка має стати національним аналогом ветеранського судочинства. Проект передбачає, що СРП не є окремим судом, а спеціальною процесуальною стадією, яка може бути ініційована на будь-якому етапі провадження щодо особи зі статусом ветерана війни [1, с. 3]. Ключовим інструментом СРП є комплексний скринінг, який дозволяє виявити зв'язок між вчиненим правопорушенням та ментальними станами особи, отриманими під час служби. Важливим етапом є розробка індивідуального плану реабілітації, що включає психологічну корекцію, лікування залежностей та професійну перепідготовку. Міністерство у справах ветеранів активно долучається до створення програм ресоціалізації для тих, хто відбуває покарання без позбавлення волі, акцентуючи увагу на збереженні сімейних зв'язків та працевлаштуванні [5].

Особливе місце в цій системі займають органи пробації. Відповідно до нових стратегій Мін'юсту, офіцери пробації мають пройти спеціалізоване навчання для роботи з ветеранами, виконуючи роль кейс-менеджерів, які не просто контролюють поведінку засудженого, а допомагають йому орієнтуватися в системі соціальних гарантій [5]. Також важливо розвивати інститут менторства «рівний-рівному», де успішно реінтегровані ветерани допомагають побратимам, які потрапили у конфлікт із законом, долати кризові стани та відчуження від суспільства. Це створює унікальний мікроклімат довіри, якого важко досягти у межах формальних відносин «слідчий — підозрюваний» або «наглядач — засуджений».

Для повноцінної реалізації цих ініціатив українське законодавство потребує системних змін. Зокрема, необхідно внести зміни до Кримінального кодексу України, передбачивши у ст. 66 пряму вказівку на ПТСР та бойову травму як обов'язкові пом'якшуючі обставини. Також доцільно розширити повноваження судів щодо призначення примусових заходів медичного характеру або реабілітаційних програм замість реальних строків ув'язнення за нетяжкі злочини. Кримінальний процесуальний кодекс має бути доповнений нормами про обов'язкове залучення психолога до допитів ветеранів та проведення обов'язкової комплексної судової психолого-

психіатричної експертизи у випадках, коли підозрюваний має досвід перебування у зонах інтенсивних бойових дій.

Підсумовуючи, слід наголосити, що перехід від каральної до відновної моделі правосуддя щодо ветеранів є не лише вимогою гуманізму, а й питанням національної безпеки. Ефективна ресоціалізація дозволяє повернути захисників до продуктивного життя, мінімізувати ризики рецидивної злочинності та зберегти соціальну стабільність у поствоєнному суспільстві. Поєднання зарубіжного досвіду «ветеранських судів» із вітчизняними напрацюваннями щодо судово-реабілітаційної процедури дозволить створити дієву систему, де закон і справедливість працюють на благо людини, яка захищала державу.

Список використаних джерел

1. Впровадження концепції судів у справах ветеранів: юридичні аспекти та виклики. *Юридична сотня*. 2024. URL: <https://legal100.org.ua/vprovadzheniya-konceptsiyi-sudiv-u-spravah-veteraniv-yurydychni-aspekty-ta-vyklyky/>

2. В Україні розробляють концепцію військових та ветеранських судів з урахуванням досвіду США. *Nova.net.ua*. URL: <https://nova.net.ua/v-ukrayini-rozroblyayut-konceptsiyu-vijskovykh-ta-veteranskykh-sudiv-z-urahuvanniam-dosvidu-ssha/>

3. Врахування ПТСР як пом'якшуючої обставини: аналіз практики. *Гребінківський районний суд Полтавської області*. URL: <https://gr.pl.court.gov.ua/sud1605/pres-centr/4/435080/>

4. Державна політика щодо ветеранів війни: аналітична доповідь. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/derzhavna-polityka-shchodo-veteraniv-viyny>

5. Мінветеранів долучається до розробки програм ресоціалізації для ветеранів і ветеранок. *Урядовий портал*. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minveteraniv-doluchaietsia-dorozrobky-prohram-resotsializatsii-dlia-veteraniv-i-veteranok-iaki-vidbuvayut-pokarannia-bez-pozbavleniya-voli>

6. Justice for Vets. Outcomes and Success of Veterans Treatment Courts. URL: <https://justiceforvets.org/>

7. Baldwin, J. M. (2015). Investigating the Effectiveness of Veterans Treatment Courts. *Journal of Criminal Law and Criminology*.

Клярівська Леся,

адвокат, керівник проєктів та програм ГО «Фундація Л.І.І.Д.»

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ У СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ

Повномасштабне вторгнення росії, після років агресії з початку АТО спричинило значне зростання кількості ветеранів та ветеранок, а інтенсивність бойових дій має негативний (або навіть руйнівний) вплив на здоров'я Захисників та Захисниць. У випадку якщо такий вплив не був виявлений своєчасно, а його наслідки не усунуті зокрема і за допомогою ефективних програм державної підтримки, це може призвести до того, що ветеран чи ветеранка можуть бути втягнуті у злочинну діяльність, або ж скоїти правопорушення, що спричинені наслідками бойової травми, посттравматичними станами, залежностями, складною адаптацією до цивільного життя тощо.

Чинна система правосуддя не має ефективного механізму дій, щоб допомогти такій людині. Реакція держави здебільшого настає постфактум і зводиться до каральної функції, без забезпечення психологічної, медичної або соціальної підтримки, якої особа може потребувати невідкладно.

Ігнорування ветеранського статусу та потенційного впливу наслідків війни у конкретних кримінальних провадженнях може призвести до поглиблення психологічних травм, несвоєчасного надання медичної допомоги та супроводу, зниження довіри до правосуддя і держави в цілому, підвищення ризику повторних правопорушень. Усі ці ризики виникають в першу чергу через те, що у системі правосуддя ветерани/ки та їх індивідуальні потреби переважно залишаються невидимими для держави, що не дозволяє формувати цілісну та ефективну модель

державної підтримки, яка ґрунтувалась би на засадах травмочутливості, визнанні потреб та внеску ветерана чи ветеранки у захист держави, який не може бути нівельовано вчиненим правопорушенням.

Саме тому існує потреба у впровадженні механізму ідентифікації ветеранів у системі кримінальної юстиції з метою забезпечення підтримки та допомоги на всіх етапах досудового розслідування, судового розгляду справи, виконання покарань та формування державної політики, яка б відповідала реальним потребам суспільства [1]. Аналогічну рекомендацію висловлює і Світовий банк, зазначаючи про необхідність інформації про наявність ветеранського статусу, зокрема, для відстеження різного впливу та підтримки відновлення, включаючи потреби в соціальних послугах та житлі [2, с.45].

Ідентифікація статусу ветерана чи ветеранки у конкретному кримінальному провадженні не є самоціллю. Її призначенням є формування індивідуального пакета підтримки (психологічної, медичної, соціальної, правничої тощо). Статус ветерана не може погіршувати процесуальне становище особи, бути підставою для дискримінації чи впливати на оцінку доказів і винуватості особи. Ідентифікація повинна ґрунтуватися на чітких принципах: нульової стигматизації, мінімізації збору даних (фіксуватися має лише сам факт наявності чи відсутності статусу, забороняється збирати дані про характер військової служби, особливості виконуваних завдань, підрозділ чи командирів тощо), обмеження доступу до зібраних даних та їх безпеки (доступ до них повинні мати лише уповноважені особи, що взаємодіють з підозрюваним або обвинуваченим на певному етапі розгляду справи).

Моделі ідентифікації:

Автоматизована (перспективна).

Передбачає захищений обмін даними між державними реєстрами з фіксацією лише базової ознаки «ветеран/ка: так/ні». Позначка «слідuje за особою» на всіх етапах досудового розслідування, судового розгляду, та на етапі виконання покарань.

Переваги: системність, відсутність залежності від людського фактора. Ризики: витік даних, недостатня система

кібербезпеки, що створить додаткову загрозу національній безпеці, зокрема, у випадку повернення особи на військову службу.

Самоідентифікація.

Базується на добровільному повідомленні статусу людиною самостійно за умови:

- обов'язкового коректного запитання уповноваженою особою в межах провадження (від першого контакту із уповноваженим органом до кожного з наступних етапів, якщо питання не було поставлено раніше);
- чіткого роз'яснення мети, гарантій захисту даних та переваг внаслідок здійснення ідентифікації;
- можливості відкликати згоду щодо фіксації наслідків ідентифікації.

Позначка також має «слідувати» за особою у межах провадження.

З огляду на воєнний стан і безпекові виклики, друга модель є більш реалістичною в короткостроковій перспективі.

Рекомендації для стейкхолдерів процесів

1. Національна поліція України (перший контакт).

- Запровадити раннє добровільне виявлення статусу до поміщення особи в ізолятор тимчасового тримання.
- Внести поле про статус ветерана/ки до первинних форм (інформаційна підсистема «Custody records» відповідно до наказу МВС від 24.05.2022 № 311 [3]).
- Передбачити обов'язкову участь захисника (шляхом внесення змін до ст. 52 КПК України [4]).
- Забезпечити фіксацію статусу в протоколі, з подальшою необхідністю інформування Міністерства у справах ветеранів України (із фіксацією часу здійснення такого повідомлення).

2. Прокуратура.

- Уніфікувати формулювання відповідно до законодавства про статус ветеранів (у Формі №2 «Звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» [5]).
- Чітко відмежувати категорії «ветеран війни/учасник бойових дій» від інших статусів (зокрема пов'язаних із незаконними збройними формуваннями чи військовими держави-агресора). Для цього необхідні зміни в

Додатку 4 до Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення (пункт 2 глави 1 розділу II) у додатку “Відомості про особу” поняття “учасник АТО/ООС/бойових дій” необхідно замінити поняттям “ветеран війни, учасник бойових дій” (пункт 28 таблиці Додатку) [6].

– Покласти на прокурора обов’язок проведення ідентифікації (за потреби), перевірки коректності фіксації та передачі інформації до суду і органів пробації.

3. Суд.

– Додати поле ветеранського статусу до облікових форм (картки обвинуваченого [7], передбачити розгляд справ ветеранів судьями, які пройшли спеціалізоване навчання. Ініціювати законодавчі гарантії у профільному законодавстві та запровадження механізму судово-реабілітаційної процедури у КК України та КПК України.

4.Органи пробації.

– Розширити зміст досудової доповіді вказівкою на статус ветерана та його потреби. Розвинути систему підтримки та допомоги з урахуванням індивідуальних потреб, зумовлених бойовим досвідом людини, у тому числі за принципом «Рівний-рівному».

5. Державна кримінально-виконавча служба України

– Обов’язкове уточнення статусу під час оформлення облікової картки.

– Використання ідентифікації як підстави для формування індивідуальних реабілітаційних програм. Актуалізація оцінки ризиків повторного правопорушення з урахуванням травматичного досвіду. Розвиток програм наставництва та підходів «рівний-рівному».

Висновки

Ідентифікація ветеранів та ветеранок війни у кримінальному провадженні є винятково інструментом підтримки та поваги держави, а не формуванням додаткового привілею чи навпаки стигми.

Реалістичним першим кроком є впровадження моделі добровільної самоідентифікації з жорсткими запобіжниками

щодо мінімізації та безпеки даних та захисту прав людини та водночас – ефективною системою міжвідомчої взаємодії у питанні ідентифікації. Запропоновані зміни дозволять мінімізувати наслідки воєнної травми, підвищити довіру до правосуддя та знизити ризики повторних правопорушень, забезпечивши баланс між національною безпекою, правами людини та інтересами суспільства. Зібрані статистичні дані зможуть допомогти державі формувати відповідну державну політику з урахуванням реальних потреб.

Список використаних джерел

1. Ткачук К. Судові рішення мають допомагати, а не вселяти страх: у чому суть травмочутливого правосуддя. URL: <https://kharakter.media/articles/431513/sudovi-rishennya-mayut-dopomagati-a-ne-vselyati-strah-u-chomu-sut-travmochutlivogo-pravosuddya>

2. Ukraine Fifth Rapid Damage And Needs Assessment RDNA5. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022026094036395/pdf/P514499-22f93f3a-4278-42bc-b907-db9553d12069.pdf>

3. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24.05.2022 № 311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0629-22?lang=uk#Text>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

5. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

6. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

7. Інструкція щодо формування картки на особу, стосовно якої судом розглянуто матеріали кримінального провадження

(затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України 05.12.2013 № 169 (у редакції наказу Державної судової адміністрації України від 05.05.2025р. № 184) URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/normatyvno-pravova%20baza/N_184_2025_dodatok_2.pdf

Панченко Марія,
юрист-аналітик
Правозахисного центру для
військовослужбовців
«Принцип»

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЙНИМ ПРАКТИКАМ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України питання правової взаємодії держави з ветеранами війни набуває особливої актуальності. Проте в сучасному експертному та правоохоронному середовищі спостерігається тривожна тенденція до формування уявлення про так звану «ветеранську злочинність» як окреме деструктивне явище. Такі дискусії часто базуються на стигматизуючих підходах, що передбачають автоматичну ідентифікацію ветеранів у системі правопорядку, створення окремих реєстрів «небезпечних» категорій та презумпцію наявності психічних розладів у кожної особи з ветеранським статусом. Зазначені підходи суперечать базовим принципам прав людини та потребують ґрунтовного перегляду крізь призму науково обґрунтованої методології.

Превенція та протидія злочинності: міжнародні стандарти. Ефективні політики протидії злочинності, що застосовуються в світі, передбачають комплексне вирішення питань забезпечення соціальної рівності та згуртованості. Резолюція ЕКОСОП 2002/13 «Дії щодо сприяння ефективному запобіганню злочинності» та додані до неї Керівні принципи

визначають, що превенція не може обмежуватися лише поліцейським наглядом [1]. Відповідно до ст. 8 та 10 Резолюції, превентивні стратегії мають бути інтегровані в соціальну політику (освіту, охорону здоров'я, житло), а фінансування має виходити за межі суто правоохоронної діяльності.

Для ефективної реінтеграції ветеранів важливо, щоб програми соціальної підтримки були нестигматизуючими, тобто не виокремлювали отримувачів допомоги як потенційно небезпечну групу. Збирання кримінальної статистики за ознакою приналежності до групи «ветерани» є етично сумнівним і може використовуватися для маніпуляцій, що лише посилює соціальну маргіналізацію.

Проблема групового профайлінгу та компетенція правоохоронців. Використання групового профайлінгу в контексті ветеранів є прямою дискримінацією. Відповідно до Посібника з питань запобігання неправомірному етнічному профайлінгу (FRA), використання особистих характеристик (раса, етнічне походження, соціальний статус) як замінника індивідуальної підозри є незаконним [2, с. 37-40]. У випадку ветеранів ми спостерігаємо спроби запровадити статусний профайлінг, де бойовий досвід автоматично прирівнюється до схильності до насильства.

Проблема посилюється низьким рівнем кваліфікації практичних працівників. Дослідження, проведене на базі Львівського державного університету внутрішніх справ у 2017–2019 роках, показало, що 83% опитаних працівників оперативних підрозділів (222 особи) взагалі не розуміють суті та змісту поняття профайлінгу [3, с. 96]. Це створює небезпеку, коли замість наукового кримінального профайлінгу правоохоронці вдаються до примітивних групових стереотипів. Такий підхід суперечить ст. 24 Конституції України та ст. 14 СКПЛ [4; 5].

Психофізичний стан як об'єкт кримінологічного аналізу. Якісна методологія дослідження злочинності серед ветеранів має базуватися на клінічних та поведінкових медіаторах, а не на формальному статусі. Дослідження Центру військового психічного здоров'я Королівського коледжу (на вибірці 13 856 осіб) продемонструвало, що найсильнішими

предикторами насильницької злочинності є чинники, які існували до військової служби: вік, низький рівень освіти та наявність судимостей до призову [6, с. 914].

Бойовий досвід сам по собі не є першопричиною злочину. Натомість критичне значення мають такі фактори:

1. Зловживання алкоголем (збільшує ризик більше ніж удвічі).

2. ПТСР, зокрема симптоми гіперзбудження (дратівливість, спалахи гніву).

3. Високий ризик самооцінювання агресії після повернення.

Вивчення цих аспектів у межах кримінального провадження має на меті індивідуалізацію допомоги або покарання, а не створення «портрета потенційного злочинця-ветерана» [6, с. 914].

Право на приватність та індивідуалізація відповідальності. Ветерани мають право на приватність особистого життя (ст. 8 ЄКПЛ). Системна ідентифікація ветеранів у базах даних органів правопорядку без зв'язку з конкретним злочином є невиправданою. Статус ветерана повинен фігурувати у справі лише тоді, коли це необхідно для забезпечення справедливого розгляду.

Кримінальна відповідальність має виключно персоніфікований характер. Злочин є результатом вольового рішення конкретної особи або збігу її індивідуальних життєвих обставин, а не наслідком належності до будь-якої соціальної групи. Підставою відповідальності є вчинення особою конкретного суспільно небезпечного діяння (ст. 2 КК України). У кожному кримінальному провадженні обов'язковому доказуванню підлягає не лише подія злочину, а й винуватість обвинуваченого, зокрема його мотив і мета. Це виключає можливість автоматичного перенесення групових характеристик (наприклад, досвіду бойових дій) на конкретний вчинок без доведення прямого зв'язку.

Наразі судова практика щодо врахування статусу УБД є неусталеною: він може оцінюватися і як пом'якшувальна, і як обтяжувальна обставина. Така невизначеність створює ризики дискримінації. Ветеранський статус сам по собі не є

криміногенним фактором, а фактори ПТСР чи відсутність ресоціалізації можуть проявлятися і в осіб без цього статусу.

Висновки. Гарантії захисту прав ветеранів у кримінальному провадженні потребують:

- відмови від практики групового профайлінгу та стигматизуючих ресестрів;
- підвищення професійної кваліфікації правоохоронців щодо наукових методів індивідуального профайлінгу;
- зміщення фокусу з «контролю за групою» на соціальну підтримку та психологічну допомогу (відповідно до стандартів ЕКОСОП);
- законодавчого уточнення порядку врахування психофізичного стану (ПТСР) при обранні запобіжних заходів та покарань, незалежно від формального статусу особи.

Список використаних джерел

1. Дії щодо сприяння ефективному запобіганню злочинності: Резолюція Економічної і Соціальної Ради ООН 2002/13 від 24 липня 2002 р. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/resolution_2002-13.pdf

2. Towards More Effective Policing. Understanding and preventing discriminatory ethnic profiling: A Guide. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2010. 80 p. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1133-Guide-ethnic-profiling_EN.pdf

3. Дмитрик Ю. І., Кондратюк О. В. Профайлінг у діяльності оперативних підрозділів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 95–100. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2021_Vol.%204,%20No.%203_95-100.pdf

4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://www.google.com/search?q=https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%25D0%25BA/96-%25D0%25B2%25D1%2580%23Text>

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: <https://www.google.com/search?q=https://zakon.rada.gov.ua/laws/sh>

ow/995_004%23Text

6. MacManus D., Dean K., Al Bakir M. et al. Violent offending by UK military personnel deployed to Iraq and Afghanistan: a data linkage cohort study. *The Lancet*. 2013. Vol. 381. Issue 9870. P. 907–917.

URL:
https://www.researchgate.net/publication/236053436_Violent_offending_by_UK_military_personnel_deployed_to_Iraq_and_Afghanistan_A_data_linkage_cohort_study

7. Профайлінг у системі заходів психологічного забезпечення правоохоронної діяльності. *Психологія та педагогіка*.

URL:
<https://psychped.navs.edu.ua/article/download/687/691>

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ

«Реалізація державної ветеранської політики щодо учасників війни, які вчинили кримінальні правопорушення»

Захарчук Роман,
аспірант Київського
університету права
Національної академії наук
України
Науковий керівник:
Хорватова Оксана, кандидат
юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОТИДІЇ ДЕЗЕРТИРСТВУ ТА САМОВІЛЬНОМУ ЗАЛИШЕННЮ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН

Проблема самовільного залишення військових частин та дезертирства є характерною для більшості сучасних армій світу незалежно від рівня їх професіоналізації або моделі комплектування. У військово-соціологічних і правових дослідженнях підкреслюється, що такі порушення дисципліни рідко мають виключно кримінально-правову природу. Найчастіше вони виникають під впливом комплексу психологічних, організаційних і соціальних чинників, серед яких бойове виснаження, посттравматичні стресові розлади, тривале перебування у зоні бойових дій без належної ротації, конфлікти з командуванням або особовим складом, а також складні сімейні обставини. Саме тому сучасні підходи до протидії дезертирству дедалі більше відходять від виключно каральної моделі та передбачають поєднання дисциплінарних, психологічних і управлінських механізмів реагування [3].

Одним із найбільш досліджених прикладів є система протидії самовільному залишенню служби у Збройних силах

США. У військовому праві США чітко розмежовуються два поняття: AWOL (absence without leave) – самовільна відсутність без дозволу, та desertion – дезертирство, що передбачає намір остаточно ухилитися від військової служби. При цьому практика американської армії демонструє, що значна частина військовослужбовців, які перебувають у статусі AWOL, можуть бути повернуті до служби за наявності зрозумілої процедури добровільного повернення та передбачуваних наслідків. У дослідженні What We Know About AWOL and Desertion «Що відомо про самовільну відсутність і дезертирство», проведеному для Науково-дослідного інституту армії США (U.S. Army Research Institute), було встановлено, що більшість випадків самовільного залишення служби пов'язані не з ідеологічною відмовою від виконання обов'язку, а з особистими кризами, психологічним виснаженням або конфліктами у підрозділі [1, 2]. Відповідно, система управління дисципліною у військах США передбачає не лише кримінальне переслідування, а й адміністративні механізми повернення військовослужбовця під військової контроль, проведення медичної та психологічної оцінки, а також можливість адміністративного врегулювання справи без тривалого кримінального провадження.

Важливим напрямом розвитку сучасної військової юстиції є також формування так званого реабілітаційного підходу, відповідно до якого дисциплінарні правопорушення розглядаються не лише як порушення закону, але і як наслідок психологічної травматизації або бойового стресу. Зокрема, у дослідженні E. Seamone обґрунтовується концепція rehabilitative ethic in military justice, відповідно до якої система військового правосуддя повинна створювати можливості для лікування, психологічної підтримки та повернення військовослужбовця до ефективного виконання службових обов'язків. Такий підхід особливо актуальний у випадках, коли дисциплінарні правопорушення пов'язані з посттравматичними стресовими розладами або іншими наслідками бойового досвіду [5].

Подібні тенденції спостерігаються і в інших країнах НАТО. Наприклад, у Великобританії дисциплінарна система передбачає можливість застосування корекційних програм у спеціалізованих військових навчально-дисциплінарних центрах, таких як

Військовий навчально-дисциплінарний центр (Military Corrective Training Centre — МСТС)). Особливість цієї системи полягає у тому, що покарання поєднується з програмами фізичної підготовки, дисциплінарного навчання та психологічної стабілізації. У результаті військовослужбовець після проходження корекційного курсу може бути повернений до виконання службових обов'язків, якщо командування вважає це доцільним. Такий підхід демонструє, що відновлення дисципліни може досягатися не лише шляхом ізоляції правопорушника, а й через системну роботу з його адаптацією та поведінковою корекцією [7].

Канадська модель управління військовою дисципліною робить ще більший акцент на профілактиці та підтримці психічного здоров'я військовослужбовців. Дослідження, присвячені реінтеграції військових після бойових операцій, показують, що своєчасна психологічна підтримка, командна взаємодія та організаційна стабільність у підрозділі значно знижують ризик дисциплінарних порушень, включаючи самовільне залишення служби. У цьому контексті поняття реінтеграції військовослужбовця розглядається як багаторівневий процес, що включає індивідуальний, сімейний, організаційний та інституційний рівні адаптації [4].

Особливий інтерес становить також досвід Армії оборони Ізраїлю, яка функціонує в умовах постійної військової загрози та високої інтенсивності служби. У таких умовах дисциплінарна стабільність підтримується не лише через систему покарань, а й через ефективну систему раннього реагування на ознаки бойового виснаження. У наукових дослідженнях підкреслюється, що ізраїльська модель приділяє значну увагу психологічному моніторингу, оперативному реагуванню на бойові стресові реакції та роботі командирів малої ланки з особовим складом. Це дозволяє виявляти ризики дисциплінарних порушень ще до того, як військовослужбовець прийме рішення залишити службу [6].

У європейській військово-правовій традиції також відбувається поступове переосмислення ролі каральних механізмів у системі забезпечення дисципліни. Дослідження міжнародного гуманітарного права свідчать, що у сучасних арміях дедалі частіше застосовується диференційований підхід

до оцінки випадків дезертирства, який враховує обставини правопорушення, психологічний стан військовослужбовця та можливість його подальшого використання у військовій системі. Відповідно, поряд із кримінальною відповідальністю використовуються адміністративні та реінтеграційні механізми, спрямовані на відновлення функціональної ролі військовослужбовця у структурі оборони держави [7].

Таким чином, міжнародний досвід дозволяє зробити висновок, що найбільш ефективними є комплексні системи протидії самовільному залишенню служби, які поєднують три ключові елементи: раннє виявлення факторів ризику, механізми добровільного повернення військовослужбовця до служби та подальшу програму реінтеграції. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на вже вчинене правопорушення, а й зменшувати ймовірність його повторення, зберігати підготовлений особовий склад та підтримувати стабільність військових підрозділів. Саме ця логіка поступово стає основою сучасної політики управління військовою дисципліною в країнах НАТО та інших демократичних державах.

Список використаних джерел

1. Ramsberger, P., & Bell, D. (2002). What We Know About AWOL and Desertion. U.S. Army Research Institute. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA407801.pdf>
2. Ramsberger, P., & Bell, D. (2004). Results and Recommendations from a Survey of Army Deserters and Leaders. U.S. Army Research Institute. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA429371.pdf>
3. Sayer, N. A., Carlson, K. F., & Frazier, P. A. (2014). Reintegration challenges in US service members and veterans following combat deployment. *Social Issues and Policy Review*, 8(1), 33–73.
4. Elnitsky, C. A., Blevins, C. L., & Fisher, M. P. (2017). Military service member and veteran reintegration: A critical review and adapted ecological model. *American Journal of Orthopsychiatry*, 87(2), 114–128.
5. Seamone, E. R. (2011). Reclaiming the rehabilitative ethic in military justice: The suspended punitive discharge as a method to

treat military offenders with PTSD and TBI. *Military Law Review*, 208.

6. Kennedy, C. H. (2020). *Military Stress Reactions: Rethinking Trauma and PTSD*. Springer.

7. Niebergall-Lackner, H. (2016). *Status and Treatment of Deserters in International Armed Conflicts*. Springer.

Шмаленя Євген,
студент 4-го курсу
ОС «Бакалавр»
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка
Науковий керівник:
Теремцова Ніна, доцент
кафедри теорії та історії права
та держави Навчально-
наукового інституту права
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка, кандидат
юридичних наук, доцент

ВПЛИВ БОЙОВОГО ДОСВІДУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

У сучасних умовах особливо актуальним постає питання соціальної та психологічної адаптації ветеранів війни, що пов'язано з триваючими воєнними подіями в Україні, які розпочалися ще з 2014 року та загострилися з лютого 2022 році. Значна кількість військовослужбовців отримує бойовий досвід, який може суттєво впливати на психологічний стан та поведінку військового. Після завершення війни; важливим завданням держави та суспільства стане забезпечення ефективної реабілітації та соціальної адаптації ветеранів.

Основними законами, які регулюють ці питання, є Конституція України, зокрема стаття 3 “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю” [1], та безпосередньо закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”. Основними завданнями цього Закону є захист ветеранів війни шляхом: створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття; організації соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів; виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я [2].

Сучасні військові конфлікти суттєво впливають на психологічний стан людини, її нервову систему, на цінності та певні поведінкові моделі. В умовах війни, особа певним чином стикається з різними екстремними обставинами, які можуть кардинально змінювати її світогляд, моральні орієнтири та способи реагування на певні життєві ситуації. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження впливу бойового досвіду на формування особистості злочинця та можливі криміногенні наслідки такого впливу на особу.

У кримінології особистість злочинця розглядається як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які формуються під впливом соціального середовища та індивідуального досвіду особи. Будь-який злочин є результатом взаємодії особистості та зовнішнього середовища. Злочинці, які розглядають свою поведінку як реакцію на зовнішній вплив, займають оборонну позицію, що подає злочин як діяння необхідне та неминуче, як стратегію захисту своїх прав та законних інтересів, або навіть виживання [5, с. 895]. Саме тому участь у бойових діях може виступати одним з багатьох чинників, що впливають на формування або трансформацію криміногенної поведінки особи.

Бойовий досвід передбачає перебування людини в умовах постійної небезпеки для свого життя, фізичного та психоемоційного виснаження, втрати побратимів, необхідності швидкого прийняття

рішень, від яких залежить життя інших людей. Тривалий вплив таких факторів призводить до формування бойового стресу, який може викликати суттєві зміни у когнітивних процесах, емоційній регуляції та поведінці військовослужбовців. Наслідки бойового стресу можуть впливати на ефективність виконання бойових завдань, рівень прийняття рішень у критичних умовах, здатність до командної взаємодії та загальну боєздатність військових підрозділів. [6, с. 126].

При опитуванні чоловіків-ветеранів бойових дій у В'єтнамі приблизно 41% з них зауважили, що вони вбили ворожого бійця, а 18% цих ветеранів описали, що інколи чи часто потрапляли в ситуації, коли вони вбивали ворожого комбатанта; 13% повідомили, що вони брали участь у ситуації, коли жінка, дитина чи літня людина були поранені або вбиті; і 7% повідомили, що вони особисто відповідальні за смерть в'єтнамського цивільного. Повторний аналіз даних NVVRS виявив, що 16 % ветеранів бойових дій у В'єтнамі повідомили про участь у звірствах, а 35% повідомили, що були свідками звірств [7, с. 161],[9].

Окрім того, у довгостроковій перспективі бойовий стрес значно підвищує ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних розладів та інших психоемоційних порушень, які суттєво ускладнюють процес реінтеграції військових у мирне життя. [6, с. 126].

Такі психологічні зміни можуть впливати на поведінку особи, та певним чином підвищуючи ризик конфліктних ситуацій, агресивних дій або інших форм девіантної поведінки у ветеранів. Крім того, у науковій літературі досліджуються поняття так званої “моральної травми”, що виникає внаслідок участі людини у подіях, які суперечать її моральним переконанням, або неможливості запобігти жорстоким діям щодо інших осіб.

Синдром моральної травми (moral injury) був введений для характеристики комплексу почуттів сорому та провини, які переживають деякі ветерани війни після вчинення певних дій (наприклад, вбивства) або через бездіяльність (наприклад, нездатність запобігти звірствам та проявам жорстокості). Дослідники висловили припущення, що синдром моральної травми включає симптоми посттравматичного стресового розладу, такі як нав'язливі спогади, емоційне заціпеніння та уникнення, а також

супутні прояви, такі, як самотравмування, деморалізація та самоушкодження, що негативно впливає на психоемоційний стан військовослужбовців [7, с. 160],[8].

Умови війни також можуть змінювати сприйняття допустимості насильства. Людина, яка тривалий час перебувала в ситуації збройного протистояння, змушена застосовувати силу для захисту життя та виконання бойових завдань. Внаслідок цього може відбуватися певна десенсибілізація до насильства, тобто зниження емоційної реакції на агресивні дії, що інколи ускладнює адаптацію до мирного середовища.

Водночас необхідно зазначити, що бойовий досвід сам по собі не формує злочинну поведінку. Більшість військовослужбовців після завершення служби успішно повертаються до цивільного життя та не вчиняють протиправних дій. Формування особистості злочинця є результатом поєднання багатьох факторів: соціальних умов, рівня освіти, впливу соціального оточення, життєвих обставин та індивідуальних психологічних особливостей людини [4].

Серед криміногенних ризиків, пов'язаних із бойовим досвідом, також виділяють поширення незаконного обігу нелегальної вогнепальної зброї. Наявність зброї значно підвищує здатність особи реалізувати насильницький намір та може виступати додатковим фактором криміналізації поведінки. Також необхідно враховувати отримання особами, мобілізованими до Збройних Сил України, інших збройних формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, навичок і умінь володіння зброєю, у тому числі сучасною, управління безпілотними літальними апаратами тощо.

Статистика свідчить, що в умовах агресії РФ криміногенна ситуація в Україні до цього часу є доволі складною. Так, за даними Офісу Генерального прокурора, у 2022 році у державі було обліковано 362 636 кримінальних правопорушень, у 2025 році – вже 608 101. При цьому суттєвою проблемою залишаються злочини проти життя здоров'я, значна кількість яких вчиняється з використанням вогнепальної зброї. Таких у 2022 році було зареєстровано 7003 (у 2025 році – 11 262), з них умисних вбивств – 247 (187), умисних тяжких тілесних ушкоджень – 18 (16), розбоїв – 32 (14) [3].

З огляду на зазначене важливим напрямом державної політики має стати саме розробка ефективних програм психологічної підтримки та соціальної реабілітації для військовослужбовців. Раннє виявлення бойового стресу, психологічна допомога, соціальна адаптація та професійна реінтеграція ветеранів можуть значною мірою зменшити ризики виникнення девіантної поведінки та криміногенних проявів у військових.

Отже, бойовий досвід є соціально-психологічним явищем, яке може впливати на формування особистості людини. Та за певних умов цей досвід може сприяти виникненню агресивних або девіантних форм поведінки, однак сам по собі не визначає злочинну поведінку. Вирішальну роль відіграє саме сукупність соціальних, психологічних та індивідуальних факторів, що формують особистість людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р. Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
4. Войцеховський Б.О. Чинники формування агресивного мотиву кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023 // Серія ПРАВА. Випуск 79: частина 2 ст. 155-160
5. Тимошенко В.І. Вплив зовнішніх факторів на особистість злочинця. //Електронне наукове видання «аналітично-порівняльне правознавство //2025 рік, Випуск № 02 ст.895-900
6. Тимченко К.В., Ступницька О.Г. Вплив бойового стресу на психоемоційний стан військовослужбовців. Габірус // Соціальна психологія. Юридична психологія // 2025 Випуск 72 ст. 125-129

7. Філоненко В.М. Бойовий вплив як чинник скоєння злочинів військовослужбовцями // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія // 2024 Том 35 (74) №6 ст. 159-167

8. Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 29, 2009. 695–706. DOI: 10.1016/j.cpr

9. Currier, J. M., Holland, J. M., Jones, H. W., & Sheu, S. Involvement in abusive violence among Vietnam veterans: Direct and indirect associations with substance use problems and suicidality. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 2014. 6, 73–82. DOI: 10.1037/a0032973

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ «ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ
ЮСТИЦІЇ ЗА УЧАСТЮ ВЕТЕРАНІВ: МЕХАНІЗМИ
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ»
(КИЇВ, 19 БЕРЕЗНЯ 2026 РОКУ)**

З початку повномасштабного вторгнення РФ на обліках уповноважених органів з питань пробації Міністерства юстиції України перебувало понад **1,5 тис.** військовослужбовців – учасників російсько-української війни, засуджених до покарань, не пов’язаних із позбавленням волі, а майже **400** ветеранів війни перебувають у місцях позбавлення волі та попереднього ув’язнення Державної кримінально-виконавчої служби України. Практика ресоціалізації та реінтеграції відповідної категорії ветеранів доволі обмежена, у зв’язку з чим ця проблематика в умовах тривалої війни потребує глибокого осмислення, розроблення сучасних програм застосування, зокрема з огляду на досвід інших країн.

Серед **ключових пріоритетів**: гарантії захисту прав ветеранів війни в кримінальному провадженні відповідно до їхнього соціального статусу, психофізичного/психологічного стану; особливості соціально-правового статусу засуджених ветеранів війни відповідно до видів покарань; реалізація державної ветеранської політики щодо учасників війни, які вчинили кримінальні правопорушення; специфіка національної та зарубіжної практики ресоціалізації та реінтеграції цієї категорії осіб.

З огляду на зазначене, учасники конференції, які представляють Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Міністерство у справах ветеранів України, Офіс Генерального прокурора, Верховний Суд, Національну поліцію України, ДКВС України, Центр міжнародного правового співробітництва (CILC, Королівство Нідерландів), правозахисні організації, заклади вищої освіти та науково-дослідні установи, **рекомендують**:

Міністерству юстиції України:

– надати пропозиції з удосконалення законодавства, відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань реалізації державної ветеранської політики;

– сформуванати й подати на затвердження проєкт Концепції соціальної реабілітації засуджених ветеранів та їх адаптації до цивільного життя з включенням блоку заходів психологічної реабілітації і психосоціального супроводу з метою подолання наслідків травматичного досвіду та формування здатності до конструктивної соціальної взаємодії, запобігання маргіналізації та вчиненню повторних правопорушень;

– опрацювати досвід ресоціалізації ветеранів війни в окремих спеціалізованих установах виконання покарань (де перебуватимуть виключно колишні військовослужбовці) з метою запобігання поширення на них злочинного впливу;

– запровадити безперервний реабілітаційний супровід ветеранів в установах ДКВС; у межах пенітенціарної пробації; у режимах пробаційного нагляду та постпенітенціарної опіки;

Державній кримінально-виконавчій службі України, органам пробації, ЦОЗ ДКВС України:

– опрацювати проєкти змін і доповнень до Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту (наказ Мін'юсту від 26.06.2018 № 2023/5); Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах (наказ Мін'юсту від 08.06.2012 № 847/5) і наказу МВС України від 25.09.2023 № 777 «Про організацію діяльності ізоляторів тимчасового тримання Національної поліції України» (спільно з МВС України) з метою запровадження практики обов'язкової фіксації в облікових документах затриманих і взятих під варту осіб їх статусу учасників бойових дій/ветеранів війни, осіб з інвалідністю та ін.;

– упровадити комплекс заходів фізичної, психологічної та медичної реабілітації осіб з інвалідністю, які перебувають у місцях позбавлення волі;

– запровадити, відповідно до вимог КПК України, обов’язкове складання досудової доповіді щодо учасників бойових дій/ветеранів війни з унесенням змін і доповнень до Порядку складання досудової доповіді (наказ Мін’юсту від 27.01.2017 № 200/5), Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб’єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк (міжвідомчий наказ від 03.04.2018 № 974/5/467/609/280);

– розробити Дорожню карту реалізації ветеранської політики в системі пробації з чітко визначеними стратегічними і операційними цілями з використанням учасницьких підходів;

– забезпечити активну участь малих центрів фізичної, психологічної та медичної реабілітації в реалізації повного циклу відновлення засуджених, передбачивши надання реабілітаційних послуг безпосередньо в центрах, а також у режимі онлайн;

Офісу Генерального прокурора:

– урахувати статус ветеранів війни/учасників бойових дій у формах звітності стосовно осіб, які вчинили кримінальні правопорушення;

– покласти на прокурора – процесуального керівника обов’язок перевірки коректності внесення облікових даних про ветеранів війни/учасників бойових дій з направленням відповідної інформації до суду й органів пробації (зміни до наказів ОГП від 30.06.2020 № 299, від 30.06.2020 № 298);

Національній поліції України:

– опрацювати пропозиції щодо законодавчого закріплення обов’язкової участі захисника в кримінальному провадженні стосовно ветеранів війни/учасників бойових дій (шляхом унесення змін до ст. 52 КПК України);

– урахувати й забезпечити фіксацію (відображення) статусу ветерана війни/учасника бойових дій у первинних облікових формах інформаційної підсистеми «Custody records» (Інструкція затверджена наказом МВС України від 24.05.2022 № 311);

органам судової влади:

– додати посилання про статус ветеранів війни/учасників бойових дій до облікових форм (картки обвинуваченого), передбачивши розгляд справ стосовно зазначених категорій обвинувачених суддями, які пройшли спеціалізоване навчання;

– опрацювати доцільність внесення змін до: КК України (щодо закріплення ПТСР та бойової травми як обставин, що пом'якшують покарання; розширення повноважень судів стосовно призначення ветеранам війни/учасникам бойових дій примусових заходів медичного характеру або реабілітаційних програм замість реальних строків ув'язнення за нетяжкі злочини); КПК України (щодо обов'язкового залучення психолога до участі в допиті ветеранів війни/учасників бойових дій; обов'язкового проведення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи у випадках, коли підозрюваний перебував у зоні активних бойових дій);

– вивчити досвід інших країн щодо переходу від каральної до відновної моделі правосуддя щодо ветеранів війни/учасників бойових дій, зокрема американської моделі «ветеранських судів» (Veterans Treatment Courts – VTC);

закладам вищої освіти:

– опрацювати і внести доповнення в робочі навчальні програми з курсів кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, криминології, оперативно-розшукової діяльності, адміністративної діяльності, психології та інших дисциплін стосовно особливостей роботи з ветеранами/учасниками бойових дій у кримінальному й адміністративному судочинстві;

– запровадити спеціалізовані курси (тренінги) відповідного спрямування в системі підвищення кваліфікації правоохоронців, прокурорів і суддів.

Оргкомітет конференції

Наукове видання

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ
ЮСТИЦІЇ ЗА УЧАСТЮ ВЕТЕРАНІВ:
МЕХАНІЗМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ
ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ**

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(Київ, 19 березня 2026 року)

Відповідальний упорядник – *Віктор КОРОЛЬЧУК*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 19.05.2026. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 11,5. Ум. друк. арк. 10,69.

Тираж 20 прим.
